

AJUNTAMENT DE LES BORGES DEL CAMP

**XII Premi Literari Sant Jordi
2001**

MENCIÓ ESPECIAL

**Assaig, memòries i història de
les Borges del Camp**

**Rals, duros, cèntims
i emissions municipals:
de la pesseta a l'euro
de
Josep Pàmies i Freixas**

**RALS, DUROS, CÈNTIMS
I EMISSIONS MUNICIPALS:
DE LA PESSETA A L'EURO**

El paper moneda emès a les Borges del Camp

Josep Pàmies Freixas

Convocatòria del
XII Premi Literari Sant Jordi 2001:

Assaig, memòries i història de
les Borges del Camp

Prefaci

I PART

El naixement de l'actual sistema monetari: la pesseta
Peces, pesos, rals i pecetes.
Els primers encunyats de pessetes
Hispània: la matrona d'or, plata i coure
Complots polítics i numismàtics
Els vuit rals de plata: duros
De la seca a la Meca: l'abast dels duros d'argent
Les cinc pessetes de plata: duros
El valor d'un duro de plata de cinc pessetes
L'època d'or dels duros d'argent
Duros i règim monàrquic desgastats

II PART

Esclata la Guerra Civil i les emissions de paper moneda
La primera emissió de les Borges del Camp
La segona emissió de les Borges del Camp
Emissions municipals i conflictes de legalitat
Les segones emissions municipals
Cap a la normalització monetària
Característiques de les emissions municipals
Les emissions de paper local
El valor de les emissions de guerra
El destí del monetari d'or de les reserves
Duros de níquel, pessetes rosses i noves peces d'argent

III PART

El naixement d'un nou sistema monetari: l'euro
L'euro ben a prop
Unces i duros d'argent
Unces i durillos
Euros i pessetes
La Unió Europea i l'euro
De l'euro al dòlar
Les monedes i les persones
Quadre I.- Emissions amb les característiques del decret de creació de la pesseta (1868)
Quadre II.- Emissions de bitllets (B) i monedes (M) (1931-1975)
Quadre III.- Valors i emissions municipals al Baix Camp (1937)
Quadre IV.- Valors i emissions locals al Baix Camp (1937)
Quadre V.- Emissions de la Monarquia Parlamentària (1976-2002)
Quadre resum.- Evolució de la pesseta (1410-2002)
Agraïments
Bibliografia

PREFACI

El 2001 és l'últim any de circulació en exclusiva de la pesseta com a unitat monetària de curs legal. A partir del dia 1 de gener de l'any 2002 la pesseta conviurà amb l'euro en efectiu, amb monedes i bitllets de tots dos sistemes monetaris. La mateixa situació es produirà en els països que formen part de l'euro amb les respectives monedes nacionals. Dos mesos després, com a data límit, desapareixeran de circulació les monedes i bitllets que avui formen part de l'euro per donar pas en solitari a la nova moneda comuna. El dia 1 de març del 2002 la pesseta deixarà de ser una moneda de curs legal.

La substitució de la pesseta per l'euro és prou important per a que tingui l'atenció d'institucions polítiques, establiments d'estalvi, empreses, usuaris i ciutadans en general. Gràcies a les campanyes d'informació és molt fàcil estar al dia sobre els aspectes concrets i legals d'aquest imminent, forçós i transcendent canvi de sistema monetari. Abans d'un any la pesseta serà una moneda per al record.

Aquest estudi pretén ser un repàs a l'origen de la pesseta i un apropament al seu context històric i polític amb una perspectiva numismàtica i del col·leccionisme. En el contingut es dóna prioritat a les referències més properes i no deixa de citar fets llunyans o passats, si és que van tenir una repercussió sobre el monetari que es tractarà, si en són una cita destacada o tan sols anecdòtica. No es desaten una visió local i popular.

Rep una atenció detallada les emissions de paper moneda de la Guerra Civil, especialment els cinc bitllets de pessetes de les Borges del Camp de l'any 1937 els quals es van poder contemplar recentment a l'exposició de col·leccionisme feta a la Casa de Cultura de les Borges del Camp el Diumenge de Rams de l'any 1999 i actualment exposades al Museu d'aquesta vila.

Tots els bitllets i monedes que s'esmenten es troben catalogats per diferents autors i es poden veure i adquirir en diversos mercats de vell, antiquaris, borses de col·leccionistes, en catàlegs especialitzats i en subhastes numismàtiques. També es poden trobar entre col·leccions particulars i en el record de la gent, segons l'època en què hagin viscut.

La primera part és una aproximació històrica a la pesseta, des dels inicis de l'actual sistema monetari, el 1868, fins al començament de la Guerra Civil l'any 1936. Catalunya hi té molt a veure amb el naixement de la moneda i del mot "pesseta" ja que el seus orígens són autènticament catalans, una denominació prou coneguda i estesa l'any 1707 i ja encunyada l'any 1808 i 1836. Amb la revolució de Setembre del 1868, la pesseta es convertí en la nova moneda oficial de l'Estat, però va ser el duro la peça que agafà major anomenada. Veurem les causes.

La segona part abasta la Guerra Civil, del 1936 al 1939, i els seus efectes monetaris i numismàtics. Una època que donà pas a un gran nombre d'emissions de paper moneda municipals entre les quals hi ha les dues emissions de bitllets de les Borges del Camp, on s'analitzen els motius. La Guerra Civil s'acabà amb la pèrdua de curs legal de les monedes i bitllets del període precedent 1868-1939. Després s'establí una profunda renovació monetària

amb canvi de símbols i encunyats. La següent etapa, lligada al canvi de règim polític del 1975, ha dut la pesseta fins a les portes de l'euro.

La tercera i última part es dedica a l'adaptació a una nova moneda. L'euro substituirà la pesseta després d'un breu període de convivència en metàl·lic. De fet l'euro com a unitat de compte ja el tenim amb nosaltres des del 1999 en operacions bancàries, de borsa i en el preu de molts productes. Serà una substitució de sistema monetari que manté algunes semblances amb el canvi que es va produir l'any 1868 quan la pesseta substituï diverses monedes de sistemes diferents, fins i tot amb uns terminis d'implantació similars. S'esmenten dos personatges d'època, fills de les Borges del Camp, que van viure aquell trasbals monetari. L'adaptació a la nova moneda, prou difícil l'any 1868, tindrà totes les facilitats l'any 2002.

Finalment es recullen dues conferències pronunciades a les Borges del Camp amb motiu de l'aprovació del Tractat de Maastrich i de la creació de l'euro. Dos moments clau per a la liquidació de l'actual sistema monetari de la pesseta, junt amb altres monedes, i la substitució per l'euro.

Totes les persones nascudes l'any 1930 o abans, aquelles que ronden la setantena o més, hauran tingut l'ocasió única de conèixer tot el monetari de la pesseta de curs legal en circulació, des dels seus inicis fins a les darreres emissions. També coneixeran les noves monedes i bitllets d'euro trinc a trinc. Encara hi ha besavis, d'una època un xic més reculada, que saben comptar en duros i per centenars de forma habitual, de quan aquestes monedes eren d'argent, a més de comptar en pessetes i milers com tothom. Veurem quin seria el motiu que ho justifica.

En canvi, tots els nadons nascuts amb el traspàs de segle i de mil·lenni, l'any 2001, no recordaran cap altra moneda que no sigui l'euro. És possible que ens preguntin què era un duro i potser ens retrauran que encara comptem en pessetes a aquells qui enxampin enyorant-les (tal i com ja ha succeït amb els duros i els nostres avis i besavis) i coincidirán amb aquells que fan servir el mot "cèntims" com a sinònim de diners. La resta ja som testimonis del canvi històric de sistema monetari d'abast europeu i repercussió mundial.

El veritable protagonista d'aquesta substitució monetària serà la moneda nova, l'euro. Això no treu que es pugui mirar enrera, potser amb nostàlgia i tot, allò de bo i de dolent que la pesseta ens ha dut o ens a pres durant més de 130 anys. Serà un llarg i íntim adéu a la pesseta a la memòria de cadascú i també en el record col·lectiu.

La substitució del sistema monetari de la pesseta per l'euro afectarà tots els àmbits de la vida econòmica i social. Sense anar més lluny, aquest 2001 és l'últim any que a les Borges del Camp es convoca el Premi Literari Sant Jordi amb una dotació econòmica en pessetes. L'edició de la festa literària de l'any vinent, exhaurit el termini de vigència de la pesseta, haurà de tenir la dotació en euros. Per ser precís, si la convocatòria es fa a primers del 2002 podrà ser en euros i en pessetes, en el breu període de convivència de les dues monedes. El fallo del concurs, posterior a l'1 de març del 2002, exclusivament en euros. Si la convocatòria no inclou aquesta previsió, s'haurà de resoldre forçosament en euros, com tots els contractes públics i privats fets amb anterioritat.

Aquest estudi és una barreja d'assaig, memòria i història que recull dades, informacions, experiències i anècdotes pròpies i contades, a partir de l'interès per la història, el costumari, les monedes i, en certa forma, per l'actualitat marcada pel futur immediat de la pesseta i l'euro. També s'ha donat un cop d'ull als butlletins oficials, a diversos catàlegs numismàtics, llibres d'història, diccionaris, enciclopèdies, revistes especialitzades, documents particulars i pàgines *web* d'Internet. També s'ha tingut ocasió de contemplar bona part de les monedes i bitllets en mà (fins i tot els euros en prova) i fer un exercici d'imaginació per sentir què han significat en cada època. Tot plegat exposat en el present recull.

I PART

** Any 1868. El Govern Provisional
decreta que la pesseta és la nova
moneda oficial de l'Estat*

El naixement de l'actual sistema monetari: la pesseta

El dia 19 d'octubre de l'any 1868 el Govern Provisional, sorgit de la Junta Revolucionària de Madrid, aprovà un decret pel qual la pesseta es convertia en la unitat monetària de l'Estat. La revolució de Setembre dels generals Serrano i Prim acabava d'enderrocar el govern d'Isabel II i interrompia el regnat dels Borbons a Espanya. El decret, publicat l'endemà a *La Gaceta de Madrid*, convertí la pesseta, dividida en 100 cèntims, en la nova moneda de curs legal. L'article primer del decret estableix: "En todos los dominios españoles la unidad monetaria será la PESETA, moneda efectiva equivalente a cien céntimos". L'any següent s'encunyava la primera moneda amb les següents llegendes: "GOBIERNO PROVISIONAL 1869". Revers: "UNA PESETA".

Havia nascut la pesseta de l'actual sistema monetari amb base decimal en el seu valor. El mateix decret establí l'ús obligatori del nou sistema monetari en caixes públiques i particulars a partir del 31 de desembre del 1870 i les penes en què incorrerien els infractors. Per dues ordres, des del dia 1 de juliol del 1870 va ser obligatori l'ús de pessetes i cèntims, com a unitat monetària, en tots els documents oficials. Al cap de sis mesos, l'1 de gener del 1871, s'insistí en l'obligatòria denominació en pessetes en totes les transaccions entre particulars.

El canvi de sistema monetari concebut pel ministre d'Hisenda, el català Laureà Figuerola i Ballester, aconseguí la unificació monetària per a tot el territori i els dominis d'ultramar excepte per a Puerto Rico i les Illes Filipines que usarien el *peso*. Com a conseqüència es van treure de circulació les anteriors monedes: escuts, rals, morabatins, velles pessetes, lliures i sous. Però no sols s'introduí la base decimal en el valor de la pesseta i les seves fraccions, sinó també en el seu pes. En el cas de la unitat, apareix encunyada la llegenda: "UNA PESETA - 200 PIEZAS EN KILOGRAMO". O sigui, 5 grams d'argent de 835 mil·lèsimes per moneda i 23 mm de diàmetre. El decret establí tot el sistema monetari decimal de la pesseta amb el corresponent pes, diàmetre i llei:

- Or: 100, 50, 20, 10 i 5 pessetes.
- Plata: 5, 2, 1 Pessetes i 50, 20 cèntims.
- Bronze: 10, 5, 2 i 1 cèntims¹.

No es van encunyar les monedes de 5 i 50 pessetes d'or però sí monedes de 25 pessetes amb aquest metall (Quadre I). Anys després s'hi afegiren dues monedes de 25 cèntims de níquel: el ral de l'any 1925 i el primer ral foradat del 1927 (denominacions populars).

¹ Aliatge de coure i estany. La denominació en endavant és de coure.

Peces, pesos, rals i pecetes

Segons certs investigadors, el mot "pesseta" prové del català "peceta" (pronunciat amb essa sorda; diminutiu de peça). Altres creuen que deriva del castellà *peso*². Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll en el *Diccionari català-valencià-balear* (en endavant Alcover-Moll) han estudiat les dues teories. Etimològicament "sembla derivat del diminutiu de peça, adoptat en castellà i confós amb pesa. Per això es pronuncià amb *s*, *peseta*". També creu que la forma francesa *piécette* i la italiana *pezzetta* indiquen un origen derivat de peça. Cita un inventari de l'any 1410 on s'hi consignen, entre altres monedes, "XIII pecetes d'argent". Aquestes possiblement eren peces petites, xavalla de plata, que amb el pas del temps va mantenir la denominació.

Alcover-Moll esmenta Coromines en la hipòtesis contrària. No admet la relació de pesseta amb peça, ja que és manifestament inseparable de l'americà *peso*; en el sufix, creu que hi influïren els termes financers catalans o afrancesats acabats en *-eta* i *-ete*. (També al *Diccionario crítico etimológico...* 1984: "S'ha dit repetidament que *peseta* és catalanisme, però no ho és (...) es pronuncia com en castellà i no existeix primitiu en català".) En el més recent *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Joan Coromines publica: "Pesso, unitat de moneda sudamericana, pres del castellà *peso* (...) d'on després (prové) el diminutiu castellà *peseta* i d'aquí manllevat el nostre (diminutiu) pesseta".

Però l'origen de la pesseta té uns inicis més concrets. Durant la guerra de Successió (1702-1714) es van encunyar a Barcelona monedes de dos rals de l'arxiduc Carles d'Àustria: "CAROLUS III * HISPANIARUM REX". Vuit encunyacions diferents dels dos rals entre 1707 i 1714 amb l'escut d'Espanya complet i corona comtal. Aquesta moneda es denominava pesseta carolina³ i agafà major renom no sols a Catalunya-Aragó sinó també a tota la corona hispànica amb el *real de a dos*, durant el segle XVIII amb la victòria felipista.

Pierre Vilar (1987) dedicà uns paràgrafs de la seva obra (*Catalunya dins l'Espanya Moderna*, 1962) al naixement de la pesseta: el *real de a dos* creat per l'arxiduc és anomenat "peceta" en el llenguatge familiar català, bastant abans que aquest terme no s'apliqués de forma corrent a la peça castellana -totes dues amb idèntic contingut de plata: 5 grams en uns anys d'abundància de metall blanc- La "pesseta" moderna neix a Barcelona, de la guerra de Successió. El mot és emprat contínuament el 1715-1718: "los de dos que vulgarmente nombran pesetas". Consta que malgrat les interdiccions, l'endemà de la desfeta catalana, un segle més tard encara en circularen. La traductora de l'obra, Eulàlia Duran, afegeix que el diminutiu de peça és evidentment "peceta" i que al segle XVIII era habitual la grafia "pessa" i "pesseta".

Va reeixir la denominació però amb la victòria de Felip V, els drets reials sobre les seques catalanes van canviar de mans. El decret de Nova Planta de l'any 1716 establí que: "Las Regalias de fábricas de Monedas, y todas las demás llamadas mayores y menores, me quedan reservadas". A mitjan segle XVIII ja s'havien desmantellat les seques catalanes i el 1759 una

² *Enciclopedia Universal Ilustrada Espasa, Diccionario de la Real Academia Española* i Joan Coromines.

³ Peça menuda, petita en referència a les monedes de superior valor, especialment en aquests anys, els 8 rals, l'antic duro, de la mètrica castellana. Una altra moneda germana era la pesseta columnària encunyada a ultramar (figura del món entre dues columnes).

reial ordre disposà la recollida de tota la "Moneda Provincial⁴ de Pessetas, llamadas carolinas" (al cap de 43 anys d'imposar-se el nou ordre polític borbònic). Segons Crusafont i Balaguer⁵ el retard en la retirada d'un numerari estrany sols es pot explicar per la seva àmplia extensió, però també per la seva acceptació general. A principis del XIX Catalunya tornaria a encunyar moneda pròpia.

La pesseta del 1707-1714 no va ser pas una moneda en sentit estricte (com tampoc les "pecetes" d'argent del 1410, possiblement croats) sinó la denominació més coneguda de la moneda catalana de dos rals. Per a Pierre Vilar té una significació històrica considerable: numismàticament és un *real de a dos* de tipus segovià, políticament confirma la pretensió de l'arxiduc sobre el conjunt dels Estats espanyols i econòmicament significa l'extensió del sistema adoptat a Catalunya amb una doble moneda, una interior de feble tenor metàl·lic i una altra d'exterior constituïda per peces colonials tradicionals. D'aquí la generalització del terme pesseta. Vilar cita Hamilton qui no troba aquesta denominació a Castella fins a mitjan segle XVIII. En canvi, Crusafont i Balaguer (1993) documenten la "Pesseta o Real de a dos" a l'Aragó i "Pessetas" a Catalunya l'any 1718. També esmenten junt a Juan Carlos Jiménez (2000) i Fuenterrabollo (2001) el *Diccionario de Autoridades* del 1737⁶ on la peseta és "La pieza que vale dos reales de plata de moneda Provincial, formada en figura redonda. Es voz modernamente introducida". Si es va admetre la denominació, seria coneguda i d'ús comú.

⁴ De circulació interna, peninsular, a diferència de les monedes de 8 rals que eren per al comerç exterior.

⁵ "¿Qué significa la palabra peseta?" *Gaceta Numismática*, núm. 111. 1993.

⁶ Es refereixen al *Diccionario de la Lengua Castellana, llamado de Autoridades. Real Academia Española*. Vol. V, 1737. Edició facsímil. Madrid, Ed. Gredos, 1979. Diccionari de referència a Alcover-Moll.

Els primers encunyys de pessetes

Anys abans que la pesseta fos declarada unitat monetària, aquesta ja era una moneda encunyada a Catalunya amb la llegenda "PESETA". Per tant, no va ser nova del tot sinó una denominació prou coneguda. De pessetes ja se'n van batre a la seca de Barcelona durant l'ocupació francesa (1808-1813): 1, 2'5 i 5 d'argent; 20 pessetes d'or. Les primeres encunyades amb aquesta denominació. També 0'5, 1, 2 i 4 quartos de coure amb l'escut caironat de la ciutat envoltat de llorer. En aquest període també es van encunyar els 8 rals i els 20 de billó a les seques de Madrid i Sevilla, monedes conegudes com a "naps", amb la llegenda "Ioseph Nap. Dei Gratia" Josep Napoleó Bonaparte, peces amb corona reial i l'escut d'Espanya on, al mig, hi apareix una minúscula àguila imperial en substitució de la flor de lis dels Borbons.

A Catalunya es generalitzà l'encunyació de moneda pròpia, la pesseta. En plena guerra del Francès, la Junta General de Catalunya, per coordinar les forces que lluitaven contra l'exèrcit invasor obrí una seca a Reus. S'encunyaren 5 pessetes (1809) a Lleida i Girona amb l'escut de Castella i Lleó, corona reial i el bust de Ferran VII. A Reus amb mètrica dels 8 rals. L'any 1809 també a Tarragona duros amb la plata de particulars i de les esglésies que no s'usés per a les celebracions, en els quals hi apareix l'escut de la ciutat de Tarragona coronat, dues branques creuades i la llegenda: "5. Ps. FER. VII 1809" (5 pesetas Fernando VII), peces tarragonines conegudes com a **duros de punxons**, en referència a la tècnica d'encunyació (Benages, 1994). Van ser molt celebrats i se'n van batre de falsos fins al 1819, fora d'època. A partir del 1810-11 les monedes serien encunyades amb el bust de Ferran VII i la mètrica castellana dels 8 rals amb l'escut reial de Castella i Lleó junt a les monedes fraccionàries de 6, 3 i 1'5 quartos.

L'any 1823, també s'encunyaren monedes de 5 pessetes a Mallorca amb l'escut caironat, quarterat i quadribarrat. L'any 1836, a Catalunya, peces d'1 pesseta quadribarrades amb corona comtal durant el regnat d'Isabel II, en plena guerra Carlina, a càrrec de la Junta d'Armament i Defensa, mentre el pretendent Carles V, encunyés monedes (de 6 quartos i 1 ral) a Berga (Pere Vegué i Max Cahner, GEC). La moneda d'1 pesseta de plata era equivalent als 4 rals de billó encunyats a les seques de Barcelona Madrid i Sevilla entre 1836 i 1864, als 40 cèntims d'escut a les mateixes seques i als 20 cèntims de *peso* a la seca de Manila (Illes Filipines).

Amb el decret del 1868, s'encunyarien a Barcelona tots els cèntims de coure fins 1876 per l'empresa Oechger Mesdach (OM). A Madrid, per primera vegada i ja de forma definitiva, s'encunyaren totes les pessetes de plata, or i altres metalls excepte les emissions carlines, cantonals, municipals i algunes de la Guerra Civil fetes a l'estranger.⁷ A partir del 1876 l'encunyació de cèntims centralitzava a Madrid. Recordar la peça de 10 cèntims d'Andorra del 1873. Els elogis de Pierre Vilar a la ciutat de Barcelona, "sempre responsable de la moneda catalana", "sempre mestressa de les seves encunyacions", ressonen llunyans.

La posterior fabricació de *pesos* de Manila i Puerto Rico, van ser elaboracions de la seca de Madrid per a ultramar. Fins llavors la seca de Madrid havia encunyat per a les Illes Filipines cèntims de *peso*. Anteriorment ja s'encunyaren *pesos*, amb la llegenda: "MANILA 1828" amb l'escut reial.

⁷ A incloure 1 pesseta del 1978 encunyada en part a Xile i en part al Regne Unit i la peça de 5 pessetes encunyada en part a Alemanya, degut a la manca de capacitat productiva de la Casa de la Moneda de Madrid en aquell any.

El pare de l'actual pesseta va ser Laureà Figuerola i Ballester. Va néixer a Calaf (Anoia) l'any 1816 i morí a Madrid el 1904. Doctor en dret, catedràtic, acadèmic, economista, polític, pedagog i ministre d'Hisenda no va dubtar gens, com es veurà, a l'hora de batejar la nova moneda, va prendre la denominació monetària catalana per ser expressió prou estesa a la resta de l'Estat. Juan Carlos Jiménez ⁸ creu que les raons de l'adopció de la pesseta estan completament al marge de les arrels geogràfiques de Laureà Figuerola ja que la peça de dos rals era la moneda equivalent al franc francès de 5 grams i un 90% de plata fina, a partir del qual girava la Unió Monetària Llatina (un organisme internacional que proposà un idèntic patró monetari per als països adherits: França, Bèlgica, Itàlia, Suïssa i Grècia, per aquest ordre). Crusafont i Balaguer (1993) afirmen que amb la catalanitat de Figuerola i les emissions anteriors amb un valor nominal en pessetes (concretament l'any 1813 i 1837)⁹ no es dedueix l'elecció de la pesseta com a unitat monetària el 1868 sinó que aquesta tenia el contingut de plata precís per equiparar-se a les altres unitats de la Unió Monetària Llatina i conclouen que Figuerola trià la denominació castellana de més d'un segle d'antiguitat (però d'origen català). El professor i investigador madrileny s'afegeix a la "hipòtesi catalana" de l'origen de la pesseta junt a Miquel Crusafont i Anna Maria Balaguer de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. En l'afinat article citen Alcover-Moll per establir que "peceta" és la peça més petita dins de qualsevol sèrie. La denominació catalana més freqüent de la mètrica dels rals era: peça de dos, peça de quatre etc. i en castellà: *real de a dos*, *real de a cuatro*, etc. A partir d'aquí argumenten, que "pesseta" era la denominació catalana de la moneda més petita dels múltiples dels rals (la peça de dos) i no pas la unitat, el ral, i refusen qualsevol consideració que no faci referència a la moneda de dos rals. Francesc Artal al Diccionari de les ciències *Ictineu* (1979) exposa la trajectòria acadèmica de Figuerola i afirma que creà la nova unitat de compte, la pesseta, l'antiga "peceta" catalana del segle XVIII.

Per a Pierre Vilar (1987) els dobles rals de l'arxiduc Carles (1707) foren designats pel diminutiu català "pecetes" ja que les peces de menys tenor del 1674 havien estat designades amb el diminutiu "ralets" o bé "realets". En el llenguatge corrent, el mot ral era reservat a les antigues monedes de plata, el ral d'ardit, com a moneda de compte que valia dos sous. Els rals castellans o colonials s'anomenaven "peces de a dos, de a vuit..."

⁸ "El naixement d'una moneda" Del ral a l'euro. Una història de la pesseta. Barcelona, La Caixa, 2000.

⁹ Aquesta afirmació es considerarà més endavant per a les denominacions del valor facial.

Hispania: la matrona d'or, plata i coure

El disseny de les noves pessetes del 1868 és del gravador Luís Marchionni a partir dels denaris de plata d'Adrià (segle II d. C.) on apareix el bust de l'emperador romà a l'anvers. Al revers de la moneda una figura femenina recolzada, possiblement una musa, junt amb la llegenda "HISPANIA". També amb aquest motiu femení es van fer les medalles commemoratives de la revolució del 1868.

L'article sisè del decret de creació del 1868 establia que: "Todas las monedas cuyo tamaño lo permita ostentaran una figura que represente a España, con las armas y atributos (escut i corona) propios de la soberania nacional..." Aquest article tenia un gran valor en un moment de transformacions polítiques. La sobirania nacional, solemnement reconeguda per les més altes institucions de representació política, ara residia en el poble i en les monedes reposa, literalment, sobre el territori.

A l'anvers de les monedes hi ha l'estilitzada figura d'una matrona amb corona murallada. La corona mural representa, de forma al·legòrica, la ciutat fortificada, el poble protegit. La moneda de 5 pessetes, du la llegenda "SOBERANIA NACIONAL" encunyada en el cantell. En el monetari de plata s'optà pel model femení de les antigues monedes d'Adrià.

La representació numismàtica més coneguda de la revolució de Setembre del 1868 és a les monedes de plata. La musa, transformada en matrona, Hispania, es troba asseguda a terra i recolza el braç esquerre damunt dels Pirineus. Té les cames creuades i el peu dret junt al penyal de Gibraltar.¹⁰ Du una túnica cenyida i a la mà dreta un ram de llorer, símbol del triomf i el poder, amb el braç a mitja alçada en una vista lateral esquerra. També hi ha un conill als peus de la matrona.¹¹

Al revers hi ha l'escut d'Espanya simple quarterat: Castella, Lleó, Catalunya-Aragó, Navarra i Granada en punta, entre dues columnes d'Hèrcules junt al mar, amb la inscripció "PLUS - ULTRA" en referència a les possessions d'ultramar. Desapareix la flor de lis, emblema de la casa de França o Borbó, i la corona reial és substituïda per una corona murallada.

A les quatre monedes fraccionàries de coure de la revolució de Setembre es pot observar la matrona asseguda sobre uns relleus muntanyosos amb els peus sobre una vall (qualsevol depressió ibèrica) on s'hi distingeix una minúscula torre o campanar. Al revers, un lleó rampant subjecta un escut oval d'Espanya exempt de cap símbol monàrquic.

L'única moneda d'or encunyada durant el Govern Provisional, de les cinc previstes, va ser la de 100 pessetes. Aquí la matrona es troba dreta damunt d'uns relleus muntanyosos sense identificar. Al revers, es troba l'escut d'Espanya sota mantell amb corona reial i el Toisó d'or, emblema lligat a la monarquia hispànica, però sense cap símbol dinàstic ja que el tron era

¹⁰ Sota sobirania britànica des de la signatura del tractat d'Utrecht el 1713.

¹¹ L'enciclopèdia Espasa descriu Espanya com a terra de conills.

vacant. Aquest és el testimoni numismàtic que el Govern Provisional optà per una nova Monarquia. Solament es van encunyar 12 monedes d'or, possiblement una per a cada membre del Consell de Ministres.

El sistema monetari de la pesseta es basà en el bimetallisme, or i plata per a l'encunyació de moneda, com arreu d'Europa, fins que les crisis financeres van aconsellar abandonar el patró or al segle XIX i a la dècada dels anys 1920, l'argent. El metal·lisme cauria vençut pel nominalisme, és a dir, l'encunyació fiduciària per damunt de la del metall noble.

Complots polítics i numismàtics

El dia 16 de novembre del 1870, Amadeu de Savoia era elegit per ocupar el tron espanyol a proposta del general Prim, llavors president del Consell de Ministres i ministre de la Guerra. El dia 30 de desembre del 1870, quan encara no s'havia coronat el nou rei, ni traslladat a la capital, el militar i polític reusenc, Joan Prim i Prats, moria a Madrid víctima de les ferides provocades per un atemptat dies abans. Al cap de tres dies més, el 2 de gener del 1871, Amadeu I era proclamat rei d'Espanya sense el seu principal preceptor, el general Prim.

Amb Amadeu I es van encunyar 5 pessetes d'argent amb la llegenda "JUSTICIA Y LIBERTAD" i també 25 i 100 pessetes d'or, ara, amb el perfil i els nous símbols dinàstics: la creu de Savoia al mig dels quaters i la corona reial, a més del Toisó d'or. L'11 de febrer del 1873, amb l'abdicació d' Amadeu I, es proclamava República. La decisió de proclamar la República donà inesperadament el poder als republicans quan més lluny es trobaven de conquerir-lo (Artola a Solé Tura, 1983). Potser per aquest motiu, i pels enfrontaments polítics, no hi hagué la previsió institucional d'encunyar moneda per a la República sinó que s'usaren peces velles amb l'estrella corresponent de l'any: 18-73.¹²

Durant els 11 mesos de la primera República, el 1873, no s'encunyaren monedes noves sinó que es posaren en circulació 5 pessetes d'Amadeu I (1871), 1 i 2 pessetes del Govern Provisional (1870). Fins i tot monedes anteriors al decret del 1868 de creació de la pesseta: els 10 escuts d'or d'Isabel II (1868), amb l'estrella 18-73 per a totes quatre¹³. S'han d'afegir, en aquest any, els duros de la revolució Cantonal del 1873.

Les encunyacions incorrectes per l'any d'emissió continuaren i superarien els anys d'inestabilitat de les institucions polítiques. El dia 3 de gener del 1874 el general Pavia dissolia les Corts Constituents de la República per la força de les armes. Durant la regència del duc de la Torre (la República unitària o directori del general Serrano), en aquest any 1874, igualment van continuar les emissions de monedes de 2 pessetes del Govern Provisional i de 5 pessetes d'Amadeu I, amb l'estrella 18-74.

A les anteriors encunyacions incorrectes s'hi ha d'afegir un doble problema: l'encunyació de moneda falsa i la circulació de moneda estrangera depreciada. Les memòries de Ramon Pallejà i Vendrell (Crònica de Reus 1868-1873) fan referència a les fàbriques de moneda falsa que es descobrien arreu d'Espanya i els fabulosos beneficis que reportava la seva encunyació. Un altra tràfec era el de moneda estrangera depreciada amb la qual van cobrar molts treballadors. Explica que aquesta moneda era rebutjada per les mateixes mans que l'havia donada. L'Alcaldia de Reus va treure dos bans per intentar aturar la falsificació de monedes de totes classes i molt especialment la de coure decimal i fer les investigacions contra fabricants i expenedors. També designava tres ciutadans, un d'ells argenter, per al contrast de monedes (7-II-1870). El segon ban obligava a venedors i forasters a admetre moneda de *calderilla* decimal. També apel·lava a la

¹² L'estrella de sis puntes va ser el símbol de la seca de Madrid des del 1869 fins a l'any 1982. Al mateix temps servien per identificar l'any d'emissió. Aquesta característica ha permès detectar i catalogar directament tant les emissions correctes com les alterades. (Quadre I) Per la seva part Barcelona identificà les emissions dels cèntims (1870-1876) amb una estrella de vuit puntes.

¹³ En aquesta última moneda coincideix l'any del destronament d'Isabel II i el de la proclamació de la primera República.

sensatesa al publicar que no és molta la moneda de baixa llei o falsa i que era degut solament a punibles exageracions, l'agitació i alarma (10-II-1870).

Fontecha (1967) afirma que les falsificacions van ser abundants, especialment la de cinc pessetes, i són difícils de localitzar per ser d'excel·lent factura. Motiu de preocupació que es reprendrà més endavant.

Juan Carlos Jiménez (2000) mostra el panorama previ a la creació de la pesseta el 1868. Falta d'unitat del sistema monetari i de pesos i mesures. Un maremàgnum de fins a 97 monedes de totes classes, velles i noves, peninsulars i americanes, espanyoles i estrangeres. Cosa que no es va resoldre immediatament, per això el ministre Figuerola decretava el 1969 l'equivalència de velles monedes amb les noves: quatre rals (isabelins 1868 i 1869, anomenats pessetes) igual a una pesseta nova. Un escut (monedes de 10 escuts encunyats entre 1868 i 1873) igual de 10 rals (en circulació) i igual a dues pessetes i mitja. A més els bitllets no van començar a denominar-se en pessetes fins 1874, fins llavors en escuts, a compte del Banc d'Espanya, que agafà la funció emissora en exclusiva. I bitllets denominats en rals del pretendent carlí.

El 29 de desembre del 1874, amb el pronunciament militar del general Martínez Campos ara es facilitava la Restauració monàrquica. Aquest agitat període històric (1868-1875) és ple d'emissions monetàries trasbalsades. El retorn de la monarquia dels Borbons no significà, durant els primers anys, que s'encunyessin monedes de la casa de França sinó, un altra cop, 2 pessetes del 1870 i 5 pessetes del 1871, l'any 1875 (estrelles 18-75) lloc on Fontecha afirma que han de ser col·locades. S'han d'agregar, per aquest període, els duros del pretendent carlí (1874-1875). Després de gairebé tres anys d'encunyacions inadequades es batrien peces a partir de nous encunys: les dues primeres monedes de 5 pessetes d'Alfons XII (1875-76). Ara, però, amb símbols vells: l'escut d'armes de Castella i Lleó solament, model emprat per la seva mare i antecessora dinàstica, Isabel II. Tot plegat, una bona mostra de desorientació numismàtica a la qual s'ha d'afegir l'encunyació de cèntims (1, 2, 5 i 10) del Govern Provisional (emissions del 1870 al 1876, però només identificada per l'any 1870).

La primera emissió de pessetes en bitllets és de l'1 de juliol del 1874. Es va imprimir paper de 25, 50, 100, 500 i 1.000 pessetes de valor facial. Dels cinc valors originaris sols subsistirà fins l'any 2002, el de superior quantia. L'última sèrie impresa de bitllets té un valor facial de 10.000 pessetes, el més alt de tots els emesos.

Els vuit rals de plata: duros

Un rastre sobre l'origen del mot "duro" es troba al vell *Diccionario de la lengua castellana* (1884) de la *Real Academia Española*, on defineix el *peso duro* (nom castís) com la moneda de plata que pesa una unça (27 grams) i val cinc pessetes (d'aquell any) o "veinte reales de vellón" (peça amb menys proporció d'argent). Per tant, una pesseta equival a quatre rals¹⁴. També defineix el *peso fuerte* com a *peso duro*. En les successives edicions del diccionari castellà es va eliminar l'equivalència amb les 5 pessetes però la *Real Academia* equiparà el *peso duro* amb els "ocho reales fuertes o veinte de vellón", *Diccionario de la lengua española* (1992).

Amb aquesta mateixa hipòtesis coincideix *l'Enciclopedia Universal Ilustrada*, Espasa: "Moneda de plata de peso de 1 onza y que valia 8 reales de plata o 20 de vellón". I igualment Pere Vegué a la *Gran Enciclopèdia Catalana* GEC: Reducció de la denominació original, pes fort o *peso duro*, el *real de a ocho* encunyat del segle XVI al XIX. També precisa que les monedes de dos escuts (en aquest cas de plata) i 20 *reales de vellón* d'Isabel II són monedes de duro com els *pesos* destinats a les Filipines i Puerto Rico. Per extensió, qualsevol moneda o bitllet de 5 pessetes. A afegir els 30 sous mallorquins del 1808 i 1821 segons denomina ell mateix i Max Cahner (GEC).

A la guia publicada amb ocasió de l'Exposició del Centenari de la Pesseta (Barcelona, 28-X-1968) es pot llegir com la Pragmàtica -llei- dels reis Ferran i Isabel de l'any 1497 creà el ral de plata i els seus múltiples, el *real de a ocho* anomenat duro o *pieza de a ocho* i el *real de a dos*, la quarta part, coneguda vulgarment amb el nom de *peseta*.

Crusafont i Balaguer (1993) documenten la denominació dels duros l'any 1737 sobre el valor de les monedes més usuals, entre les quals el *duro* o *peso duro*, referit a la peça de 8 rals, per ser el màxim valor encunyat regularment (exclou les peces de 50 rals).

Duro de dos mons
1757 (peça de 8 rals)

Duro pelón
1889 (5 pessetes)

1949

1957

1989

Pierre Vilar (1987) constata que a principis del segle XVII el ral castellà de plata és una moneda apreciada a tota Europa i que l'afluència de moneda feble de billó de plata i coure pur, a banda les falses, provocà una pujada de preus, inflació. També esmenta la doctrina econòmica de fra Rafael Franch: el que fan tots els països estrangers és importar els famosos rals de vuit i de

¹⁴ El ral com a denominació dels 25 cèntims agafà molta popularitat a partir del decret de creació el 1868; dos rals per referir-se als cinquanta cèntims.

quatre per refondre'ls en peces de menys pes i produir a més baix preu. Cita el Consell de Cent, el 1706, qui demana al rei que mani fabricar "reals de dos, quatre o vuyt" perquè passen per tota els regnes de la real corona cosa que no fa la moneda usual (doble moneda). L'any següent, la Diputació i el Braç Militar es dol que el rei en lloc de fabricar una moneda del tipus dels vells rals castellans, hagi fabricat noves "pecetes" de pes força disminuït... que (aquella) és solament la de bona llei, just pes i valor.

La denominació *reales fuertes*, i vulgarment "duro" hauria de ser simultània a l'encunyació de i extensió del rals de billó (monedes amb menys argent a l'aliatge) per diferenciar-los dels que eren més purs, amb més plata. Prèviament a la generalització del mot duro, eren prou coneguts els "patacons", *patacones o reales de a ocho, pesos fuertes*, transformat en joc de canalla amb cartró retallat a imitació de monedes¹⁵. Patagons (sic) era el nom genèric de diverses monedes de plata europees al segle XVI, com el *Kruisdaldre* holandès, duro de plata de 29 grams de pes de Felip II (Cayón i Castán, 1976).

L'any 1895 un decret permetia l'encunyació a Madrid del *peso* de plata d'Alfons XIII amb la següent llegenda: "ISLA DE PUERTO RICO 1 PESO = 5 PTAS". L'any 1897 també es decretava per a les illes Filipines la creació del peso español "amb dimensions i llei exactament idèntiques a les de la moneda de 5 pessetes". Així, per decret, s'equiparava el valor del *peso español* al duro.

El mot "duro" ha estat la denominació numismàtica de més èxit d'una moneda de plata de diferents sistemes monetaris amb un valor equivalent (vuit rals, pesos, dos escuts de plata, 20 rals de billó, 30 sous mallorquins i cinc pessetes) i també s'usà el diminutiu de duro per a les monedes d'or que equivalien a les corresponents en plata i que es tractarà més endavant. La paraula castellana duro s'incorporà immediatament al català, pronunciat "dúru" en dialecte oriental. Va ser molt reeixida la locució "tenir la clau i el duro" com a símbol de responsabilitat i autonomia dels joves de l'època.

¹⁵ Alcover-Moll, Espasa, GEC i *Real Academia*. Coromines cita A. de Rato, *Diccionario de las Palabras y Frases Bables*, 1892: "*patacones, rales da ocho, pesos fuertes*".

De la seca a la Meca: l'abast dels duros d'argent

L'any 1987 la revista nordamericana *Smithsonian* de la fundació del mateix nom, anuncià amb el títol "Own America's First Silver Dollar" (publicat per Tamames i Gallego, 1996) l'oferta d'un catàleg de monedes encunyades entre 1772 i 1821. L'article no es refereix als primers dòlars de plata americans sinó als 8 rals de plata encunyats a la seca de Mèxic¹⁶. El text de l'article els qualifica de "magnífiques peces argentíferes", predecessores del primer dòlar americà, les més usades en el comerç mundial. Thomas Jefferson (president dels Estats Units d'Amèrica entre 1801 i 1809) recomanà convertir-les en moneda oficial dels Estats Units a causa del seu alt contingut en plata i la seva popularitat. El dòlar de plata, s'emmirallà amb l'antic duro d'argent però el nom, amb una pronunciació semblant, li ve d'una altra moneda de plata de prestigi, el *thaler* alemany, de llarga tradició a Europa al segle XVI.

Creure que l'actual unitat monetària dels Estats Units pogués ser un "ral americà", un duro, seria una quimera, però no ho fóra tant si pensem que l'antic duro d'argent (8 rals) va ser moneda de curs legal als Estats Units fins a l'any 1857. L'apreciada moneda de 8 rals, però, continuà sent una referència per a la moneda americana. Els bitllets d'1 dòlar emesos el 19 d'abril del 1861 per la *Corporation of Richmond*, Virgínia (EUA), du imprès de forma destacada la imatge dels 8 rals de Lima, amb l'escut reial de Castella i Lleó com a garantia del seu valor. Van ser emesos a inicis d'un gran conflicte: la guerra de Secessió americana (1861-65) i Richmond va ser, precisament, la capital confederada. Les monedes de 8 rals d'argent també van servir per finançar un episodi històric precedent: la revolució i independència dels Estats Units d'Amèrica amb l'emissió l'any 1776 de bitllets de dòlars amb la garantia impresa dels apreciats duros colonials: "Spanish milled dollars". També en pagarés de l'any 1780.

Segons Rafael Feria (1999), existia el costum entre bancs i societats emissores de recolzar el valor dels bitllets emesos amb la suposada (i efectiva) tinença en dipòsit de peces de plata espanyoles. El *real de a ocho, el duro fuerte*, continuà sent de curs legal fins el final de la guerra de Secessió americana. Aquesta tradició monetària ha estat mantinguda pel comerç amb les possessions colonials de Cuba, Puerto Rico i Santo Domingo i moneda apreciada pels mercats financers de Nova York al segle XIX.

L'escriptor i periodista riudomenc Carles Sentís publicà a *La Vanguardia* (29-V-1999) que els descendents de l'industrial anglès Smith (res a veure amb la fundació) casat amb una catalana, es van traslladar de Sabadell a Long Island (Nova York, EUA) quan s'ensumaven la Guerra Civil. Els Smith eren tan catalans, explica, que entre altres coses anomenaven duros als dòlars, sense cap detall més d'aquest anecdòtic i numismàtic costum. Per l'època es deu referir a les 5 pessetes d'argent i al dòlar americà de plata i que, a l'igual que el president dels Estats Units molts anys abans, els Smith de Sabadell residents a Long Island, van continuar apreciament una bona moneda de plata fent una equivalència de les dues peces amb semblants característiques de dimensions, pes i llei. El dòlar nordamericà de plata, ha mantingut l'encunyació fins avui: "1 OZ. FINE SILVER-ONE DOLLAR" (2000).

Els duros d'argent no sols foren apreciats per polítics, comerciants i industrials dels Estats Units d'Amèrica. Els 8 rals reberen nombroses marques, com en els *pesos duros* de Carles III

¹⁶ La denominació anglosaxona acceptada per al *peso fuerte* és "spanish dollar". Tamames i Webster.

d'Espanya (regnant entre 1759-1788) per circular a les colònies britàniques o també el sobreencuny de la corona portuguesa en els duros del 1817. I mig segle després amb un altra sobreencuny, ara del govern portuguès, per a que els duros de 5 pessetes del 1870 i 1871 (Govern Provisional i Amadeu I) circulessin per les illes Açores.

Al Marroc també van arribar-hi els duros d'argent. L'any 1997 es podia triar i remenar duros del Govern Provisional (1870) en antiquaris de Tànger. Al nord d'Àfrica els duros eren anomenats "pataca". I, segons explica un viatger i col·leccionista numismàtic, també es podien veure duros d'argent a Istanbul (Turquia) l'any 1988. Referències com aquestes n'hi ha d'haver en tota la zona d'influència del duro i més enllà, com les peces de 8 rals amb marques orientals. La plata americana, amonedada en *pesos duros*, era transportada per vaixells des d'Amèrica a les principals seques d'Europa, al ser abordats per corsaris amb patent. Fins i tot monedes angleses dugueren encunyada la paraula "Lima" per indicar la procedència de l'argent de major qualitat.

Les cinc pessetes de plata: duros

D'entre totes les encunyacions de pessetes el duro de plata va ser la moneda més celebrada, sobretot per la seva grandària i major pes. La moneda de 5 pessetes d'argent és encara avui la moneda més gran, amb 37 mm de diàmetre i 25 grams d'argent (40 PIEZAS EN KILOG.) que ha circulat, de totes les monedes de pessetes encunyades des del decret del 1868, tret de les escasses peces de 100 pessetes d'or, que són més petites, 35 mm de diàmetre, però que superen el duro pel major pes, 32'258 grams (31 PIEZAS EN KILOG.) També s'han d'exceptuar les gegantines monedes commemoratives de plata de 925 mil·lèsimes de 73 mm de diàmetre amb 168'75 grams i 10.000 pessetes de valor nominal, o la de 5.000 pessetes de 40 mm i 54 grams amb diversos anys i motius, des del 1989.

A més de les característiques tècniques, l'article setè del decret de creació del 1868 establí que l'encunyació de les monedes d'or i les de 5 pessetes d'argent es podia fer a partir de la pasta (metall per fondre o ja fos) que presentessin els particulars, sense cap cost afegit, prèvia comprovació de qualitats. Situació que s'allargaria fins 1876. D'aquesta forma la moneda de 5 pessetes encetà la consideració popular als nous duros de plata. Les peces d'inferior valor s'encunyarien a benefici de l'Estat.

Els duros d'argent del decret del 1868 van ser coneguts popularment pel seu propi nom. La primera gran moneda de plata de l'actual sistema monetari va ser el **duro de la mà al cul** (1869-1870): una escatològica descripció de la matrona que representa la sobirania nacional en una positura inadequada del tot imaginària. Denominació ben coneguda per la gent gran i la moneda més desitjada.

Duro de la mà al cul
1870

Duro Amadeu
1871

Primer duro alfonsí
1876

Duros **amadeus** (1871-75): del rei electe Amadeu I. Amb la creu de la dinastia dels Savoia allà on els duros de la mà la cul van suprimir la flor de lis dels Borbons. Encunyats repetidament tot i els successius canvis polítics.

Duros **cantonals** o de Cartagena (1873): escassos, sense símbols, fills de la revolució Cantonal proclamen que la ciutat es troba sota setge.

Duros **carlins** (1874-1885): de "Carolus VII", pretendent al tron, amb barba i coronat amb lloret. No circularen a bastament. Al revers hi ha l'escut reial de Castella i Lleó amb la flor de lis i la llegenda "DIOS PATRIA Y REY" lema del tradicionalisme espanyol.

Sis duros **alfonsins**, tres d'Alfons XII: dos de barbamecs, el primer (1875-1876) amb l'escut de Castella i Lleó amb la llegenda d'Amadeu I "JUSTICIA Y LIBERTAD" en el cantell i el segon (1877-1881) amb l'escut d'Espanya i la llegenda "POR LA G. (gràcia) DE DIOS" a l'anvers i "REY CONSTL. (constitucional) DE ESPAÑA" al revers. El tercer duro d'Alfons XII du el seu perfil amb grans patilles i bigoti (1882-1885).

Els tres duros restants són d'Alfons XIII: el *pelón* o **pelat**(1888-1892), el duro dels **rínxols** (1892-1894) i el duro del rei adolescent (1896-1899) encunyats tots tres durant la regència de la seva mare Maria Cristina d'Àustria, fins 1902, quan va obtenir la majoria d'edat als 16 anys. Aquests tres duros, per les característiques històriques esmentades, Fontecha els qualifica d'encunyacions insòlites.

Els models descrits del Govern Provisional, Alfons XII i Alfons XIII (excepte el duro del 1875-1876) també s'empraren per encunyar la unitat i la resta de la sèrie de plata (2 pessetes, 50 i 20 cèntims). En el cas d'aquest darrer monarca, a més, l'anomenada pesseta del rei cadet, amb coll d'uniforme de capità general. Fora de Catalunya les fraccions de pesseta van rebre el bateig popular: *perra gorda* i *perra chica* per als 10 i 5 cèntims respectivament, denominació que continuaria fins després de la Guerra Civil, el 1939.

Finalment, esmentar l'anomenat duro **sevillano** que es descobria que era fals si es feia dringar damunt d'un taulell de marbre o pedra. La dita popular els té com a paradigma de falsedat. Resulta, però, que moltes falsificacions de duros, en poc o en molt, també eren de plata. Per tant el valor facial, 5 pessetes, en aquells anys era més alt que no pas el contingut d'argent. També es consideren falsos d'època quan no coincideixen amb la data en què van ser emesos, per les inicials dels assajadors, per senyals particulars, defectes de l'encunyació fraudulenta o metall alterat que els diferenciaven dels autèntics. Els duros falsos, *sevillanos*, van ser més abundants (i més catalogats) a partir de la Restauració.

Pierre Vilar (1987) afirma que l'afluència de peces retallades (escapçades expressament) i falses és un fenomen que es produeix cada cop que una plaça és rica en plata. A Barcelona, a finals del segle XVI i també a principis del XVIII.

El duro d'argent va ser la moneda més falsificada a l'època, i la que més guanys reportava als defraudadors, sobretot entre els anys 1878 i 1906 quan, curiosament, en aquest últim any ja no se n'encunyaren d'oficials. La raó per entendre que alguns duros falsos no coincidissin amb l'any d'emissió o amb les inicials dels noms dels assajadors i mestre de balança (funcionaris que

supervisaven les encunyacions) és que les emissions fraudulentament s'avançaven a les oficials i algun dels supervisors havia estat cessat i substituït per un altra amb un imprevist canvi d'una de les tres inicials (al revers de les monedes) cosa que sovint va desemascarar els falsificadors. Aquest canvi d'inicials es va produir almenys en 14 ocasions entre 1869 i 1927.¹⁷ També hi havia la creença que amb un canvi d'inicial introduït pels mateixos falsificadors no hi havia causa punible, sols s'assemblaven molt.

El cas més escandalós de falsificació de moneda (més que moneda falsa seria encunyació il.legal) es va produir entre 1976 i 1986 quan es van encunyar des de la mateixa Casa de la Moneda sèries completes d'1, 5, 25 i 100 pessetes d'or, plata i coure. Descrit per Aledón (1997), són peces ignorades per la major part de catàlegs numismàtics fins que al cap dels anys s'ignori l'origen fraudulent.

¹⁷ Llistat dels funcionaris amb dates de possessió i cessament a Fontecha (1967), a partir de Planiol: Casa de la Moneda. Madrid, 1917.

El valor d'un duro de plata de cinc pessetes

El duro de la mà al cul va ser la primera moneda d'argent de 5 pessetes de l'actual sistema monetari. La moneda més apreciada d'entre totes les que es van encunyar. Segons diferents testimonis d'edat de les Borges del Camp, el duro de la mà al cul es pagava (canviava) per un ral més, 21. Es a dir, 25 cèntims de pesseta més per duro. Els mateixos testimonis comenten que a la seva joventut sentien explicar que duien més plata o que senzillament eren més bons. Absolutament erroni. Preferències sense cap fonament o potser perquè dels duros de la mà al cul es van detectar menys falsificacions. El tret distintiu de la peça dolenta era, segons Fontecha, el major pes. Tan sols un inapreciable gram de moneda falsa.

Aquesta consideració a una moneda no és exclusiu d'aquí. Al Regne Unit hi ha un cas numismàtic amb una certa similitud. Fins fa poc més de quaranta anys les persones distingides de la societat britànica, o que pretenien ser-ho, preferien cobrar en guinees en comptes de lliures esterlines. Les guinees, molt més apreciades que les lliures, es canviaven per 21 xílings en comptes de 20. Un hàbit ja gairebé extingit per raó de les noves formes de transaccions econòmiques.

Tal com ja hem vist, l'origen del mot "duro" en els 8 rals era per diferenciar les monedes amb més llei de les que eren més pobres d'argent, rals de billó. El cert és que amb els duros de la mà al cul no solament es continuà l'antiga consideració d'una bona moneda de plata sinó que l'augmentà. Argument que defensaré, a la tercera part, per justificar les dificultats d'implantació de la pesseta com a unitat monetària en els seus inicis.

Tot i les preferències, els duros de plata encunyats pel decret del 1868, van respectar el mateix diàmetre (37 mm), pes (25 gr.) i llei (900 mil·lèsimes de plata). Tots els duros bons tenien les mateixes característiques tècniques, fins i tot els apreciats duros de la mà al cul. L'única diferència es troba a les monedes de plata d'inferior valor facial (2 i 1 pesseta i 50 i 20 cèntims d'argent) amb 835 mil·lèsimes de llei. O sigui que si es suma el valor facial, el contrast entre un duro i les monedes inferiors de plata no rau en el pes sinó en només 65 mil·lèsimes de llei.

Efectivament, els duros tenien més plata comparant-los amb les monedes fraccionàries del mateix metall, però mai entre dos duros bons d'argent. L'afecció als duros i en concret als de 1870, va ser pur caprici a no ser que existís alguna mena de garbellat polític o propaganda provocada per partidaris d'altres tendències polítiques.¹⁸ En aquest sentit, l'escatològic nom podria ser, en els seus inicis, de menyspreu a la moneda que representava el contundent canvi de règim polític. Però resulta que la moneda va sobreviure als canvis polítics (fins 1939), la denominació popular va fer fortuna i el testimoni ha arribat fins avui. Potser a Cartagena, amb les emissions pròpies de la revolució Cantonal, s'apartés de circulació qualsevol altra moneda que no fossin els propis duros, a l'igual que les emissions oficials en ambients tradicionalistes. Carlines i cantonals, totes dues d'abast limitat.

El valor dels duros anà pujant per raó del seu contingut d'argent i la progressiva pèrdua de valor de la pesseta. És a dir, el valor argentí superaria al valor fiduciari. Segons Santiago Borràs i

¹⁸ Juan Carlos Jiménez (2000) publica una dita popular recollida per J. M. Sanromà a *La cuestión monetaria en España, 1872*: "El duro es absolutista, el real moderado, el escudo unionista y radical la peseta."

Torres, l'any 1938 els duros de plata ja es compraven per quaranta pessetes (de ple amb els efectes de la Guerra Civil que es tractarà a la segona part). Després de la guerra i sense curs legal, el relleu en la cotització del duro de plata, com de tot el monetari d'època, l'agafaria el col·leccionisme numismàtic, especialment de les monedes en més bon estat i d'encunyació limitada.

Avui un duro de plata, segons el seu estat de conservació i any d'encunyació, es pot adquirir a partir de 1.000 pessetes fins a desenes de milers.

L'època d'or dels duros d'argent

L'època daurada dels duros de plata és la mateixa que la seva encunyació, 35 encunyacions en 30 anys, des del 1869 fins al 1899, coincidint amb la liquidació colonial del 1898. Però la preponderància i acceptació del duro es mantingué per davant de qualsevol altra moneda de plata durant 70 anys, des de la primera encunyació fins a l'acabament de la Guerra Civil el 1939. El duro d'argent de 5 pessetes va ser, segons l'escriptor Xavier Amorós: "la màxima expressió del mateix diner" (1998).

El duro mai no va ser la unitat monetària oficial sinó la denominació popular més estesa de totes les monedes de pesseta. Va tenir tanta acceptació que fins i tot es comptava i s'escripturava en duros, en clara contradicció amb el decret que establia el seu ús obligatori i a les ordres d'unitat monetària i denominació obligatòria en pessetes. Encara trobaríem més testimonis de la preeminència del duro d'argent, però l'argument hipotètic de perquè es va imposar com a unitat popular, es troba en les dificultats que la pesseta, la unitat, va tenir per fer-se acceptar. Argument que es reprendrà a la tercera part dedicada a la implantació de l'euro.

L'any 1868 Laureà Figuerola i Ballester trià la pesseta (ara de quatre rals) com a unitat monetària, almenys amb aquest nom. Un duro com a unitat i dividit en cèntims tampoc ho podria ser a causa de l'excessiu valor d'un suposat cèntim de duro per als canvis, ja que hi havia moneda fraccionària d'1 i 2 cèntims de pesseta (1870), per tant, un cèntim de duro quintuplicaria el valor del cèntim de pesseta, la moneda més petita de coure amb un sol gram de pes. La unitat monetària, la seva denominació, podia haver estat l'escut si la reforma no s'hagués fet mirant Europa. Es van encunyar monedes de 25 mil·lèsimes d'escut (sic) proclamant la sobirania nacional amb la data 29 de setembre del 1868.

El duro d'or de 5 pessetes i 1'6 grams de pes no s'encunyà mai amb aquest valor, tot i estar previst en el decret del 1868. En canvi, sí que van ser d'argent tots els duros de 25 grams. En cas que l'any 1870 s'haguessin encunyat duros d'or simultàniament als de plata, hauria provocat una diferenciació en la denominació de totes dues monedes, com ara: duros grans de plata i duros petits d'or, o qualsevol altra expressió més castissa, que es descriu a continuació.

Una duplictat de la denominació popular per a dues monedes equivalents encunyades una amb plata i l'altra amb or, ja es va produir al segle XVIII amb els 8 rals d'argent, duros, de Felip V majoritàriament a partir del 1742 i el seu equivalent, el mig escut d'or d'1'7 grams. La parla popular ho va resoldre anomenant-los *durillos*. En aquest cas s'optà per ressaltar la petitesa i no pas la seva principal qualitat, el metall auri. I si això no fos suficient, la denominació del mig escut d'or encunyat entre 1759 i 1771 de Carles III d'Espanya va ser: *durillos cara de rata*, en clara referència al perfil del monarca i per diferenciar-los dels encunyats en anys posteriors amb un contorn menys exagerat.

L'Escanyapobres és el títol de la novel·la de l'escriptor Narcís Oller i Moragas. En aquesta obra s'hi poden llegir un reguitzell de denominacions monetàries, entre les quals: "Rals per duros, xavos llisos per quartos i cabotes de clau per xavos"¹⁹. També: dos durets, mil duros, un regateig

¹⁹Del castellà "ochavo", moneda fraccionària de coure, mig quarto i "cabotes de clau" com a valor insignificant.

en pessetes, una malla²⁰, calderilla i una perruca²¹. Finalment, com a imatge de l'avarícia, un recompte ritual de peces d'or (escuts): unces dobles de quatre, duros d'or, *durillos*, posats dins de taleques o mitjots. Cabdells dels *durillos*. Totes les monedes d'or al mateix sac però també amb distinció entre duros de plata i d'or al Camp de Tarragona. Narcís Oller va néixer a Valls l'any 1846 i morí a Barcelona el 1930. L'obra és del 1884, ambientada en aquells anys. Tot i haver-hi alguna imprecisió en la designació de les monedes, hi predominen denominacions anteriors al 1868. Alcover-Moll admet la forma castellana *durillo*, però accepta igualment el diminutiu català dret: "Moneda d'or de valor d'un duro". Totes dues denominacions ja fora d'època, de finals del segle XIX. Narcís Oller empra "dos durets" per deu pessetes i usa indistintament *durillos* i "duros d'or"²².

Si hagués estat ministre d'Hisenda un revolucionari de l'època, normalment un militar, i no pas un catedràtic de dret polític i mercantil posat en política, com el Laureà Figuerola, la nova unitat monetària podria haver agafat qualsevol altra denominació. Vist amb excessiva simplificació, un duro d'argent forma part del declivi de les seques americanes i castellanques, del declivi de l'imperi colonial d'ultramar. Avui un duro és una desvalorada moneda de 5 pessetes de 3 grams d'aliatge. La celebritat del duro de plata, però, ha merescut un preminent lloc al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (1995). La primera definició: "Moneda de 5 pessetes i amb un pes de 25 grams". (El duro del 1868.) En segon lloc, moneda o bitllet d'un valor de 5 pessetes (bitllets només entre 1939 i 1954) i finalment l'antiga moneda d'argent, la peça de 8 rals.

²⁰ Antiga moneda de valor més petit; òbol de billó, d'un valor de mig diner. Denominació documentada al segle XII i amb extraordinària difusió els segles XVI-XVIII. Pere Vergé. GEC, 1981. "No treure'n ni una malla": no rebaixar, figuradament mantenir les pretensions.

²¹ Sobrenom de les monedes d'or, escuts, encunyades pels Borbons al segle XVIII, caracteritzades per la gran cabellera del bust del rei. En castellà, *pelucona*. Tamames i Gallego, 1996 i *Real Academia*, 1970

²² També es pot interpretar que la designació "duros d'or" (citada entre mig d'unces dobles de quatre i els *durillos*) es refereix a l'unça àuria, els 8 escuts. El llenguatge popular ha reservat el terme unça per a la moneda d'or (èmfasi en el pes) i duro per a la peça de plata (per remarcar la llei o proporció d'argent a l'aliatge. Per a Crusafont i Balaguer per ser la de més valor, que de fet complia els dos requisits, d'aquí la seva fama).

Duros i règim monàrquic desgastats

El decret del 1868 de creació del sistema monetari ja va anticipar el desgast de les monedes i la seva reencunyació ja que el seu valor era el seu pes. Però no es va preveure el desgast de la política que havia de sustentar tot el monetari d'argent i d'or de la pesseta.

El dia 12 d'abril del 1931 les esquerres guanyaven les eleccions als ajuntaments, el dia 14 es proclamava la segona República i dies després es constituïa la Generalitat de Catalunya. Aquestes tres institucions polítiques agafaren el relleu en l'emissió de pessetes a la monarquia dels Borbons quan novament es va interrompre el seu regnat.

Durant la segona República es van mantenir les monedes del decret de creació de la pesseta. Una ordre del 20 d'abril del 1931 establí que "la moneda encunyada seguirà en circulació", per tant, incloïa tot el monetari del 1868. Les primeres monedes encunyades per la República no arribarien fins tres anys després. Els bitllets anteriors també es van acceptar i alguns van ser estampillats amb un segell sec o de tinta i s'imprimiren nou sèries de bitllets nous. Els bitllets eren de 1.000, 500, 100, 50 i 25 pessetes. Fins al 1936 solament s'encunyaren dues monedes: 1 pesseta (1934), l'última unitat d'argent²³ i 25 cèntims de níquel (1934) un ral foradat, les dues amb la llegenda "REPUBLICA ESPAÑOLA".²⁴ Van desaparèixer els emblemes de la monarquia i dels Borbons i es van recuperar els símbols de la revolució del 1868, la matrona amb corona mural i un ram de lloret amb l'escut d'Espanya sense signes dinàstics, ja que durant la primera República no s'encunyaren monedes amb símbols propis.

Monedes d'una pesseta

²³ Cap dels catàlegs consultats inclou la pesseta de plata de la República dins de les característiques del monetari de 1868. En canvi sí que ho fan amb les dues monedes ja esmentades de 25 cèntims del 1925 i 1927 atenent un criteri cronològic i no pas descriptiu que crec més adequat. Inclouen, encertadament, la moneda de 25 pessetes. Tot i no estar previst amb aquest valor nominal, disposa de proporcionalitat i les característiques de la resta de la sèrie d'or. Segons Aledón (1997) es van encunyar proves de la pesseta amb l'encuny del Govern Provisional, 1869, i la data de la proclamació de la segona República però mai es van encunyar en sèrie (no publica la imatge ni referències documentals).

²⁴ A l'igual que la pesseta del 1869, l'ens emissor en comptes del nom de l'Estat.

II PART

** Any 1937. La Generalitat de Catalunya
autoritza les emissions municipals de
paper moneda en pessetes*

Esclata la Guerra Civil i les emissions de paper moneda

El dia 18 de juliol del 1936 una part de l'exèrcit es revoltà contra la República. El que podia ser un pronunciament militar a l'estil, com els que promovien relleus polítics, un canvi de govern o de règim, es convertí en un llarg conflicte armat amb importants mobilitzacions de tropes, recursos i la participació internacional. Començava la Guerra Civil espanyola.

Durant el conflicte bèl·lic, el Banc d'Espanya de la República encunyà monedes de 5, 10, 25, 50 cèntims, 1 pesseta de llautó²⁵ i imprimí 10 tipus de bitllets amb diferents valors nominals del banc emissor a Madrid, Barcelona, Bilbao, Xixon i Santander.²⁶ Al bàndol contrari, el banc emissor amb seu a Burgos constituït el 14 de setembre del 1936 usà un segell per autenticar emissions. Amb l'estampillat i cotització d'emissions, Juan Velarde considera que se consuma la separació monetària.²⁷ També es van emetre dinou tipus de bitllets de diferents valors i sols va encunyar monedes de 25 cèntims (rals foradats) el 1937 amb els símbols del nou règim ja establerts. Entre els bitllets destaquen: el d'1 pesseta, el 12 d'octubre del 1937, amb l'escut complet d'Espanya i corona reial, i el segon, el 28 de febrer del 1938, amb tots els símbols del franquisme i que es reprendrà més endavant.

L'esforç emissor dels dos bancs homònims durant l'enfrontament va ser considerable si es compara amb el període precedent i posterior. La guerra també seria de la pesseta. (Quadre II)

El 28 d'agost del 1936, la Generalitat de Catalunya decretà la intervenció de les sucursals catalanes del Banc d'Espanya i les delegacions d'Hisenda a Catalunya, on "l'harmonia amb el Govern de la República havia de permetre superar les dificultats financeres creades per la guerra". El mes següent, el 21 de setembre, un decret del Govern de la Generalitat disposava l'emissió de bitllets de 10, 5 i 2'5 pesseses, per un import total de 20 milions de pesseses. La garantia estava constituïda, segons el mateix decret, pels estocs d'or i el tresor procedent de les apropiacions efectuades com a conseqüència del moviment insurreccional. Antoni Turró i Martínez (*El paper moneda català*, 1982) afirma que "no es tracta de valors divisionaris de bitllets espanyols de valor més alt, sinó d'un veritable paper moneda nacional català amb poder liberatori legal i oficial". Amb la intervenció de les sucursals del banc emissor, aquests bitllets tenien la mateixa consideració que els del Banc d'Espanya.²⁸ L'emissió catalana estava sotmesa, per legalitat institucional, a les ordres de la República. A més, el Banc d'Espanya deixà d'emetre valors i agafà el relleu el ministeri d'Hisenda.

Amb l'emissió de paper moneda de la Generalitat s'intentà evitar, segons aquest decret, el conflicte que significaria la manca de numerari per a les transaccions comercials derivada de l'atresorament injustificat d'argent, però també perquè les finances de la nova economia de guerra absorbien en proporcions anormalment superiors els estocs de moneda. Clares

²⁵ Aliatge de coure i zinc.

²⁶ Les emissions de xecs lliurats contra el Banc d'Espanya per bancs i caixes es coneixien per *Eliodoros* nom del conseller d'Hisenda que els propicià (Sánchez Asiaín, citat per Velarde, 2000)

²⁷ A "La guerra de les dues pesseses, 1936-1939" *Del ral a l'euro. Una història de la pesseta*. Barcelona, La Caixa, 2000.

²⁸ Sánchez Asiaín, citat per Velerde (2000) els anomena *vales* i a continuació moneda. El conjunt de les emissions de les institucions d'autogovern i municipals les qualifica de "signes monetaris perifèrics", quan de fet, allunyades de Madrid, ho van ser absolutament totes.

referències a tota la sèrie de plata del 1868 en vigor.²⁹ La Generalitat de Catalunya fomentà, des de l'agost del 1936, l'ús de xecs a fi de controlar la circulació de bitllets i reduir l'efectiu en metàl·lic per evitar l'atresorament. També es limità la tiança d'efectiu a 2.000 pessetes. Però el cert és que, tant el mateix Govern de la República com el de la Generalitat, també van acaparar argent, imprescindible per obtenir divises amb què pagar els subministres de guerra a l'estranger i, segons establia el mateix decret, el motiu per emetre bitllets propis de la Generalitat.

El 13 d'octubre del 1936 el Banc d'Espanya posava en circulació certificats de plata en comptes de moneda d'argent (data de l'any 1935) i el 1937 era el ministeri d'Hisenda de la República qui posava en circulació els certificats provisionals de moneda divisionària: 50 cèntims i 1 pesseta; i 2 pessetes el 1938. Així s'evitava l'encunyació d'un sol gram d'argent ni de cap altre metall noble. La situació econòmica i política provocada pel conflicte no permetia mantenir una moneda amb valor propi. La Guerra Civil va acabar, entre moltes altres coses, amb el monetari d'argent: "la conveniència d'eliminar del mercat la moneda de la Monarquia" especialment els duros de plata en circulació, la peça més preuada des del 1869.

L'any 1936 el Consell General de les Valls d'Andorra, el Govern Basc i el Consell d'Astúries i Lleó³⁰ també emetien paper moneda. El 1937 s'hi afegia l'Ajuntament de Barcelona, la majoria d'ajuntaments de Catalunya i bona part de la resta de la República. A destacar pel nombre d'emissions municipals, a més de les esmentades: Alacant, Almeria, Castelló de la Plana, Granada, Jaén, Múrcia, Osca, Terol i València (Sisó i Domingo, 1996). El mapa de les emissions de paper moneda coincideix amb el de la República durant la Guerra Civil, amb més intensitat a Catalunya. Les emissions municipals van ser generalitzades en terra catalana, a diferències d'altres llocs que van ser inferiors o testimonials.

Per abordar adequadament aquesta qüestió, a més de les xifres d'emissions, caldria disposar de dades sobre l'acaparament, fugida dels circuits comercials i fosa de moneda per necessitats econòmiques (conversió en divises) o industrials (metall d'ús bèl·lic). Una hipòtesi de treball és que si les emissions durant la guerra es van fer en els territoris on més moneda es va immobilitzar, és a dir, on la guerra va tenir més incidència, llavors, la manca de valor circulant es va suplir per **emissions municipals** (les emeses per ajuntaments o consells municipals), **emissions locals** (les que van emetre les cooperatives i sindicats de treballadors en pessetes o vals de productes o serveis) i **vals de canvi** (emesos per la indústria i el petit comerç o al detall, en pessetes o vals de compra) a més de les emissions pròpies de la Generalitat. Cal afegir les motivacions polítiques en el context de la Guerra Civil: quantes més organitzacions lluitaren pel poder municipal, local o sindical, més emissions diferents es realitzaren.

²⁹ 1, 2, 5 pessetes i 50 cèntims d'argent. Els 20 cèntims de plata ja s'havien substituït per monedes de 25 cèntims.

³⁰ Bitllets anomenats *Belarminos*, per estar signats per Belarmino Tomàs (Velarde, 2000). Les emissions municipals rarament rebien un bateig popular, o no se n'ha trobat constància, excepte a Alcover (Alt Camp) on els bitllets de guerra eren anomenats "*ganusos*" en referència al sobrenom del conseller que els va signar. (Torrell i Camps: "Les emissions de paper moneda alcoverenques durant la Guerra Civil", al *Butlletí* del Centre d'Estudis Alcoverencs.)

La primera emissió de les Borges del Camp

Dels 28 municipis que actualment formen part de la comarca del Baix Camp, tots ells van fer emissions de paper moneda en pessetes, excepte quatre. Dels catalogats per Turró (1982),³¹ exclou l'emissió de signes monetaris a l'Aleixar, Arbolí, l'antic poble de la Mussara i Vinyols. En canvi, Antoni López i Lluch (1983) inclou el Consell Municipal dels Arcs (actualment Vinyols i els Arcs)³² que també que va emetre bitllets de curs obligatori. (Quadre III)

Les Borges del Camp va ser un dels molts municipis catalans que va emetre paper moneda durant la Guerra Civil. Turró ha recomptat 1.075 municipis catalans dels quals 687 i 33 agregats emeteren paper moneda o algun altra signe monetari local, cosa que llavors representava el 91 % de la població. En aquest municipi del Baix Camp no es van fer emissions locals (de sindicats o cooperatives de treballadors) ni vals del comerç o no n'ha quedat constància ni cap referència en catàlegs, tot i que també van ser emissions esteses a la comarca.

La primera emissió de paper moneda de les Borges del Camp segons Turró, és de principis del 1937. Disposava de dos valors: 50 cèntims i 1 pesseta, per un import de 1.500 pessetes. Els dos bitllets, mil de cada, s'imprimiren a tres tintes sobre paper beige a una sola cara i no duen data. El bitllet d'1 pesseta, sèrie A, amida 72 x 93 mm. Ens emissor: "Consell Municipal Borges del

Camp" (sense l'article). El valor en xifra a cada escaire i un de centrat amb la paraula "pesseta". Té un requadre puntejat vermell, les lletres blau marí amb unes filigranes verdes de fons i la numeració reimpresa en negre. Du al mig la signatura manuscrita de T. Pujol, Teodor Pujol i Salvadó, sense especificar el càrrec. Centrat sobre el bitllet hi ha el segell municipal durant la República estampat en color blau (l'escut d'Espanya amb corona murallada) amb el text circular "Ajuntament Constitucional * Les Borges del Camp". També apareix una impressió digital lila a l'esquerra,

per Turró una forma insòlita de legalitzar els bitllets i dificultar possibles falsificacions, fet que no és exclusiu d'aquesta emissió. Òbviament, hi pot haver variacions no catalogades a partir de la signatura, el segell, la marca digital, la intensitat de les diferents tintes usades i si els senyals d'autenticació es van fer en tota l'emissió i, finalment, si el tall de guillotina va ser igual per tota

³¹ L'Albiol, Alforja, Almofter, l'Argentera, les Borges del Camp, Botarell, Cambrils, Capafonts, Castellvell del Camp, Coldejou, Duesaigües, la Febró, Maspujols, Montbrió del Camp, Mont-roig del Camp, Prades, Prasdip, Reus, Riudecanyes, Riudecols, Riudoms, la Selva del Camp, Vandellòs, Vilanova d'Escornalbou i Vilaplana del Camp.

³² Concretament i en els diferents valors de paper moneda: "Junta Administrativa d'Archs. (...) Pel Consell Municipal".

la sèrie. A peu de bitllet hi consta la impremta que els va imprimir: "Imp. Col·lectiva - S. Anna, 19 Reus".³³

El bitllet de 50 cèntims té les mateixes característiques descriptives que el d'1 pesseta, excepte en el valor numèric en els quatre escaires: "0'50" (pesseta). Aquesta denominació en xifres hauria d'haver estat la mateixa que es troba centrada en el bitllet: "50 cèntims" (catalogat així per Turró). Tot i que el valor és equivalent, mitja pesseta no deixa de ser una designació popular que es va escolar en numeros fins al mateix paper moneda de circulació. El mateix fet succeí a les Borges Blanques: "Val per 0'50 ptes." i en

altres municipis com Botarell, Montbrió del Camp, una emissió d'Alforja, etc. A partir de les afirmacions de Crusafont i Balaguer (1993) en el sentit de no considerar emissions anteriors (de la guerra del Francès i la de la primera guerra Carlina) per a que la pesseta esdevingués unitat monetària l'any 1868, llavors es pot establir que aquelles pessetes es van encunyar a Catalunya com a denominació popular en el valor nominal.

Una situació més recaragolada es produí a l'emissió del Consell Municipal de Riudecols on Turró qualifica d'error els vals de 0,50 i 0,25 cèntims en comptes de 0,50 i 0,25 pessetes. De fet és comet un doble equívoc: primer pel valor insignificant i després per la denominació. A Cambrils la designació de les fraccions de pesseta es va fer en 1 i 2 rals (per als 25 i 50 cèntims) també a Santa Maria de Besora (Ripollès) i Llaberia (Ribera d'Ebre). Turró creu que es pot considerar un fet altament particular. El cert, però, és que amb els rals és comet una altra errada de denominació que difícilment s'hauria produït amb l'ús correcte de les fraccions de pesseta i per la correcta supervisió d'emissions per part de la Generalitat. Entre l'ús, deliberat o no, de valors populars destaca la moneda de Girona de l'any 1808, on la paraula "un duro" s'encunyà a la peça de 5 pessetes, o la de Tortosa esmentada per Crusafont i Balaguer. També la més desconeguda de 10 rals (1873), el mig duro de Cartagena.

³³ Descripció dels bitllets de la primera emissió a partir dels següents exemplars: Sèrie A: 1 pesseta, núm. 194. Sèrie B: 50 cèntims, núm.344. El segon bitllet és una reproducció que es troba al Museu de les Borges del Camp.

La segona emissió de les Borges del Camp

La segona emissió de paper moneda de les Borges del Camp va seguir el següent procediment d'implantació. Segons Turró, el dia 15 de juliol del 1937 s'acordà retirar de la circulació per estropellats i inservibles, els bitllets de la primera emissió i crear-ne una de nova amb valors de 25, 50 cèntims i 1 pesseta per un import de 8.750 pessetes (5.000 bitllets de cada valor.)

A partir del registre de sortida de documents de la Casa de la Vila, en la versió documentada el dia 18 d'agost del 1937, l'Ajuntament de les Borges del Camp trametia al director del Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya -DOGC- l'edecte que anunciava l'acord de retirar per inservibles, l'emissió de paper moneda en circulació i donava un termini de 20 (dies) per presentar-los a la secretaria per al seu abonament. Seguint amb la mateixa font, el 21 d'agost del 1937 es comunicava al conseller de Finances de la Generalitat, l'acord del Consistori de la vila de fer una emissió de paper moneda per tal de facilitar els canvis. Al cap de tres dies, el 24 d'agost, s'enviava al

director del DOGC per a exposició pública. Finalment, i pel mateix registre, el 20 de novembre es remetia un exemplar de cadascun dels tres bitllets de l'Ajuntament de les Borges del Camp al comissari de Propaganda i també a l'Ajuntament de Barcelona.

Totes aquestes comunicacions, i altres de posteriors, es feren per dos motius: defensar la legalitat de l'emissió i, en segon lloc, per a que els bitllets fossin reconeguts i admesos en qualsevol instància pública o privada. Si bé és cert que quedaven circumscrits al municipi d'emissió, circularen per les àrees del mercat d'influència.

Aquesta segona emissió és una tirada de tres bitllets: 25, 50 cèntims i 1 pesseta impresos a dues tintes (més la del numerador) i dues cares, sobre paper blanc. El bitllet d'1 pesseta, sèrie A, amida 65 x 115 mm. Està imprès en color rosat, les lletres en blau marí i la numeració en vermell. Els bitllets de 50 i 25 cèntims, sèrie B i C, tenen les mateixes mides: 57 x 105 mm.³⁴ El bitllet de 50 cèntims és de color lila, lletres en negre i la numeració en vermell. El de 25 cèntims, color morat, lletres vermelles i la numeració en negre.³⁵

Tots tres bitllets de la segona emissió duen impresos els mateixos símbols i elements decoratius. A l'anvers hi ha les quatre barres envoltades per un cercle, una vora tramada i el valor en lletres abreujades (Pta i Cts)³⁶ i en xifres correctament usades i als cèntims. El nom de l'organisme emissor: "Ajuntament de Borges del Camp" (també sense l'article), la llegenda "La Caixa Municipal reintegrarà al portador" i les signatures impreses de l'alcalde, el secretari interventor i el dipositari: Bonaventura Guinjoan i Sendrós, Josep Maria Àvila i Aragonès i Salvador Daroca i Valero, respectivament. En el revers apareix el valor en lletres completes i en xifres correctes, la numeració i la sèrie. De fons es veu una imatge de la vila des de

migdia centrada en el campanar de l'església parroquial que sobresurt del contorn del nucli urbà i de la línia de fons que són les muntanyes de la Mussara. Cap dels tres valors no porten imprès l'any ni la data d'emissió però Turró els hi assigna el 1937 per a tots tres en el seu inventari.

Poques emissions municipal es van fer tan caracteritzades: un color per a cada valor, de mida més gran el superior, etc. i amb referències visuals al municipi on anava destinat: la imatge de la

³⁴ El d'inferior valor, 25 cèntims, es va tallar de forma lleugerament més petita: entre 1 i 2 mm.

³⁵ Descripció dels bitllets de la segona emissió a partir dels següents exemplars. Sèrie A: 1 pesseta, núm. 0346 i 1904. Sèrie B: 50 cèntims, núm. 0130 i 0540. Sèrie C: 25 cèntims, núm. 0965 i 1868.

³⁶ El de 50 cèntim: "Cts" sense punt d'abreviatura. El de 25 cèntims: "Cts." amb punt.

vila a partir d'una fotografia i no pas d'un dibuix, com els tres bitllets d'aquesta segona emissió de les Borges del Camp, comparables, per la qualitat gràfica i pels motius, amb els de millor factura de la Guerra Civil. Estranya l'absència de l'escut municipal, per oblit o per desús, i la data d'emissió. Més freqüent és la presència de les quatre barres o el segell municipal, ultra el nom de l'organisme emissor i les diferents formes d'autenticar el valor: signatures, data de l'acord, numeració, validesa, reintegrament, etc. Entre les emissions municipals destaca la del Consell Municipal de Reus on hi ha representats 16 personatges il·lustres, entre ells el general Prim, Fill Il·lustre de Reus. La imatge de qui va promoure els canvis revolucionaris del 1868, que suposaren el naixement de l'actual pesseta, s'imprimia a la sèrie A dels bitllets reusencs de 50 cèntims.

Emissions municipals i conflictes de legalitat

Entre la primera i segona emissió de les Borges del Camp es produeix un conflicte de legalitat, un fet que s'ha d'entendre dins la nova dinàmica política de la guerra: fer-se amb el control de les corporacions, del territori, dels serveis, de les indústries, dels camps, dels accessos, la mobilitat, etc. Un cop que la Generalitat de Catalunya agafà la iniciativa en la lluita contra l'aixecament militar i per prendre el relleu a l'anticipació revolucionària per part d'associacions polítiques i sindicals, el 28 d'agost del 1936 va decretar la dissolució dels comitès de defensa antifeixista i promouria, especialment, la reorganització dels ajuntaments per a que no funcionessin de forma contrària o més enllà de les institucions d'autogovern.

El 9 d'octubre del 1936 la Generalitat decretava la dissolució dels comitès locals, així com els organismes de caràcter local sorgits arran del moviment subversiu amb finalitats culturals, econòmiques i de qualsevol altra mena. En la mateixa data i el 12 d'octubre s'establiren les normes de constitució dels nous ajuntaments.³⁷ Les funcions d'administració, obres públiques, defensa i altres d'abast local es podrien desenvolupar amb plena autonomia i d'acord amb els organismes superiors. Aquesta autonomia municipal permetria als ajuntaments fer emissions de paper moneda de curs obligatori als respectius termes municipals. Una ordre del 7 de desembre del 1936 posava en circulació els bitllets de la Generalitat a través de les sucursals del Banc d'Espanya, entitat intervinguda a Catalunya. A principis de l'any següent s'iniciava l'espectacular esclat de les emissions de paper moneda municipal i local.

Els dies 8 i 9 de gener del 1937 la Generalitat aprovà una bateria de 57 decrets (DOGC, 18-I-1937) coneguts com a Pla Tarradellas o Decrets de S'Agaró, per fer front a la situació creada amb motiu de l'aixecament feixista i Guerra Civil. La major part d'ells tenen un marcat caràcter municipalista, econòmic, financer i normatiu, com la municipalització de serveis públics (alguns dels quals ja ocupats per organitzacions sindicals i polítiques), la reorganització dels ingressos dels ajuntaments i el cobrament d'impostos. En el preàmbul del cinquè decret es reconeix que molts ajuntaments, i altres sectors organitzats, actuaren abans de la seva constitució i totes aquelles despeses imputables a l'Estat com "la defensa i fortificació, l'adquisició de material i aprovisionament, el pagament de milícies i forces armades", a partir d'ara serien dirigides i orientades pel departament de Defensa i comptabilitzades pel de Finances. Així es centralitzaven i coordinaven les iniciatives de les organitzacions que es van mobilitzar.

S'establiren ajuts als ajuntaments catalans per "combatre l'atur forçós, per a l'assistència als refugiats i per a la defensa de guerra". El pols institucional entre la Generalitat i els ajuntaments no constituït legalment s'observa en la privació d'acollir-se als ajuts esmentats ni participar en els impostos generals. Tampoc es prestarien a veïns, associacions i empreses radicades en aquells municipis. Un altre decret no autoritzava el cobrament de tributs pendents a les corporacions municipals il·legals o que les seves activitats no s'ajustessin a la llei, amb un termini d'un mes per constituir-se legalment i acollir-se als beneficis. O sigui, ofegar

³⁷ No haver exercit càrrecs en el període del Directori militar entre el 7 d'octubre del 1934 -fets d'Octubre- i el 14 de febrer del 1936 -victòria electoral del Front Popular- Nombre de consellers, 11, 22 o 33, segons els habitants. Elecció per part dels partits polítics i organitzacions sindicals segons proporció del Consell de la Generalitat: ERC, 3; CNT, 3; PSUC, 2; POUM, 1; Acció Catalana Republicana, 1; Unió de Rabassaires de Catalunya, 1. On no hi hagi organització representada els llocs quedaran vacants. El Jutge Popular, o qui en faci les funcions, convocarà els membres designats per a la constitució de l'Ajuntament. Els ajuntaments podran acollir-se al règim de Carta Municipal. Les necessitats del poble s'atendran per Comissions al cap de les quals hi haurà un conseller. Serà tramesa la relació nominal certificada dels càrrecs i filiació política i social dels consellers i comunicació dels acords que impliquin canvis en la composició dels ajuntaments.

econòmicament els ajuntaments i consells municipals il·legalment constituïts i deixar oberta una via d'accés al nou ordre polític en temps de guerra. La protecció i col·laboració dels ajuntaments durant el conflicte armat era del tot necessària. Una ordre-circular de Governació del 14 de juliol del 1937, recordava als alcaldes i consellers la funció de mobilització de lleves dels ajuntaments i de vigilància de l'economia local i de les fonts de la riquesa pública, advertint del seu incompliment.

Entre la resta dels decrets esmentats, destaca la intervenció de tota l'activitat bancària a Catalunya inclòs de les sucursals, agències i filials de bancs espanyols i estrangers, especialment la intervenció directa de les sucursals del Banc Exterior d'Espanya a Catalunya per les connexions d'aquest banc amb el comerç exterior. La inspecció bancària era imprescindible per poder controlar l'economia en temps de guerra.

Les segones emissions municipals

No hi ha cap decret o normativa de rang superior que des dels seus inicis organitzés les emissions de paper moneda municipal. La Generalitat es va veure desbordada per les iniciatives de sindicats de treballadors, cooperatives i ajuntaments que havien de resoldre d'avui per a demà el problema de la manca de circulat imprès indispensable per al comerç a la menuda i els pagaments de butxaca, sobretot per als productes de consum i de subsistència. La Generalitat es limità a donar un ample marge de maniobra econòmica als ajuntaments catalans i a supervisar que cap procediment fos contrari a la legalitat establerta. Algunes corporacions, unes per desconexença i altres intencionadament, emeteren paper moneda de forma irregular amb denominacions pròpies, amb valors alts o sense cap garantia. La major part d'ajuntaments es van adherir a la llei, d'aquí algunes de les segones emissions municipals, com la de Montbrió del Camp en substitució de l'anterior pel seu estat "deplorable i inservible" o Mont-roig del Camp, per "massa estropejats", després de ser requerit per última vegada l'1 de maig del 1937 (DOGC). La segona emissió de Castellvell del Camp s'aprofità per retirar la primera manuscrita.

Alguns consells municipals no compliren la legalitat establerta, uns per dretans, altres per estar dominats per sindicats de treballadors i altres per fer actes contraris a la llei i a la República. Per aquest motiu, les emissions monetàries municipals havien de ser minuciosament supervisades, dins de les circumstàncies extraordinàries de guerra i dels mitjans de control disponibles. Dins d'aquesta estratègia de supervisió, bona part dels ajuntaments, o el secretari als efectes, compliren els requisits establerts. El 29 de gener del 1938, l'Ajuntament de les Borges del Camp enviava còpia de l'acord consistorial de la segona emissió de paper moneda municipal al tresorer d'Hisenda de Tarragona, delegació intervinguda per la Generalitat des del 1936. La segona emissió municipal de les Borges del Camp que substituï a l'anterior, com la d'altres municipis, no ho va ser per la mala qualitat del paper o el desgast, sinó per motius estrictament polítics i de legalitat institucional, tal i com es pot concloure de la bateria de decrets de la Generalitat de Catalunya i l'observació del gran volum de paper moneda emès durant l'any 1937.

El cert és que, a més dels efectes irreparables propis d'una guerra, s'estava en un procés de revolució amb confiscacions, apropiacions i col·lectivitzacions (la major part autoritzades) junt amb un nou ordre polític i social que tota organització política i sindical, a diferents nivells, pretenia controlar. Entre les primeres emissions municipals és freqüent observar una sola signatura sense identificar o sense rubricar, absència d'acord i data, manca de numeració, valors elevats, denominacions pròpies, emissions manuscrites, manca d'import de l'emissió, etc. però els bitllets que semblaven tenir totes les garanties: noms, signatura i rúbrica, lloc i data, segell municipal, marca digital, qualitat d'impressió, etc. podien convertir-se en "inservibles" poc després. En canvi les segones emissions dels ajuntaments catalans eren provisionals però garantides i en qualsevol moment es podia ordenar la seva retirada i bescanvi un cop es restablís la normalitat monetària.

Cap a la normalització monetària

La normalitat monetària era una referència a la solució del problema de manca de diner circulant i no pas a la fi del conflicte. Tothom sabia que les emissions de paper moneda municipal i local havien de ser retirades un dia o altra. A més a més, quedava pendent l'acabament de la guerra i, per tant, el destí de les emissions monetàries fetes durant la guerra, d'una banda per la República i d'altra pel Banc d'Espanya amb seu a Burgos.

El dia 6 gener del 1938, el Govern de la República signava, a València, la retirada de totes les emissions de paper moneda: vals bons, bitllets o monedes que no siguin del Tresor públic o del Banc d'Espanya, en el termini d'un mes, per particulars, empreses corporacions o altres organismes autònoms, abonant l'import nominal. Contradictòriament s'han d'afegir les emissions de la Generalitat, quan aquestes tenien la mateixa consideració que les emissions del Banc d'Espanya. En ordres posteriors del ministeri d'Hisenda i Economia, signades a Barcelona el 23 i 24 de febrer, organitzà la recollida i inutilització de bons, bitllets, monedes i vals de qualsevol mena, posats en circulació per particulars, organismes, entitats, empreses o corporacions. Per substituir la retirada de paper de guerra es posaria en circulació amb caràcter transitori, abans que no es distribuïssin monedes per valors fraccionaris, un nou suport fiduciari: els segells moneda. Aquests són uns cartronets circulars de 35 mm de diàmetre amb l'escut d'Espanya de la República imprès en una cara i l'altra per posar-hi un segell fiscal (timbre especial mòbil) o bé de correus de diferents valors: 5, 10, 15 i 25 cèntims.

No s'aconseguí retirar de cop tota la massa de paper moneda en circulació però sí que finalitzà l'esclat emissor als ajuntaments catalans. La Generalitat decretà la retirada de la circulació dels bitllets propis el 23 de febrer del 1938 (el mateix dia que les ordres del Govern de la República, per lliurar-los a la Tresoreria. La Generalitat, però, va admetre el seu reintegrament fins al 31 de desembre, tal com recordaria la conselleria de Finances el 20 de desembre del 1938.³⁸ El 10 de maig del 1938 l'Ajuntament de Barcelona també ordenava la retirada de les seves emissions i el bescanvi fins al mes de setembre. L'endemà, l'11 de maig del 1938, el ministeri d'Hisenda advertia de sancionar aquells que encara utilitzessin bitllets que no fossin de l'Estat. Al cap de tres mesos, el 20 d'agost del 1938, el Govern de la República reiterava l'ordre de retirada de tots els bitllets, cosa que en plena guerra, per l'abast de les emissions municipals i pels llargs terminis d'acceptació de bescanvi, era difícil de complir.

Aquest va ser un episodi més de la lluita pel control fiduciari durant la Guerra Civil per atendre les necessitats econòmiques excepcionals. Les emissions monetàries de la Guerra Civil es van fer respectant la legalitat institucional en temps d'excepció. En qualsevol cas, el decret núm. 36 del Pla Tarradellas, sobre disponibilitats del Tresor, ja va preveure, el gener del 1937, la liquidació final entre la Hisenda de l'Estat i la Generalitat per les quantitats disponibles a Barcelona que hagués percebut.³⁹

³⁸ "L'harmonia" amb el govern de la República el 1936, s'havia convertit en "dures negociacions" (Bricall), "forta pugna monetària" (Sánchez Asiaín, citat per Velarde, 2000) i decisió ferma de la Generalitat en defensa de les finances catalanes, el gener del 1938.

³⁹ Sánchez Asiaín, en la mateixa referència, creu que amb els Decrets de S'Agaró es posà en pràctica la política financera de la Generalitat per "arribar a un sistema exclusivament català". De fet era exclusiu català des de la intervenció del banc emissor i la creació de les emissions de la Generalitat. Per Turró un "paper moneda nacional català... amb cotització als mercats estrangers" però sols cotitzava la pesseta de la República, dins d'aquesta la de la Generalitat, i per un altra banda la pesseta de l'anomenada Espanya nacional, o ocupada (segons denominacions). L'última liquidació entre la Generalitat i la República es va fer camí de l'exili.

Característiques de les emissions municipals

Tret d'actuacions de caire estrictament polític o sindical, que la Generalitat va fer front, durant la Guerra Civil les emissions de paper moneda serviren per suplir la manca de diner fraccionari entre la població. La riquesa i varietat d'emissions de bitllets fa que hi hagi tants casos particulars com ajuntaments i organitzacions emeteren paper moneda i cadascuna de les entitats ho justificaren en el propi bitllet de forma diferent. A tall de mostra:

L'Ajuntament d'Alforja (Baix Camp) ha creat aquest Paper-Moneda tant sols a l'objecte de facilitar les transaccions dintre el poble.
1 Abril 1937. 50 cèntims.

Ajuntament de Barcelona
10 Cts. Desembre del 1937
Reembossament fins al 31 de desembre del 1939

Ajuntament de Fígols de Segre (Fígols d'Organyà Alt Urgell)
Val de 25 cèntims emès per l'Ajuntament per tal de facilitar el canvi i reemborsable a la seva caixa. Octubre del 1937

Ajuntament de Maspujols (Baix Camp)
Val per 25 cèntims. Al sol objecte de facilitar el canvi.
Validesa durant l'any 1937

Generalitat de Catalunya
Ajuntament de Rasquera (Ribera d'Ebre)
Reconeix a favor del portador, la quantitat de UNA pesseta de curs legal en aquesta localitat, per facilitar el canvi, segons acord d'aquest Ajuntament. La seva validesa l'acredita el segell d'aquest Ajuntament.

Ajuntament de Tàrega
Certificat de plata. Una pesseta d'us forçós solament a Tàrega. Aquest paper-moneda és transitori i l'Ajuntament garanteix el seu import. Febrer del 1937

Ajuntament de Vilaboi (Sant Boi de Llobregat, Baix Llobregat)
Val per 50 cèntims. Emissió garantida a resultes del dipòsit efectuat en el Banc de Biscaia d'aquesta vila i reintegrable a la caixa municipal. Maig del 1937

D'aquesta selecció i del procés descrit per a la segona emissió de bitllets de les Borges del Camp, es desprenen les característiques de les emissions legals de paper moneda dels ajuntaments catalans:

- Acord municipal (data de l'emissió).
- Ordre de retirada d'emissions il·legals.
- Comunicació als òrgans competents.
- Notificació al Diari Oficial de la Generalitat.
- Tramesa de bitllets a diversos òrgans administratius.
- Garantia d'un dipòsit bancari de valor equivalent.

- Reintegrables per la pròpia caixa municipal.
- Valors més freqüents al Baix Camp: 1 pesseta, 50 cèntims i 25 cèntims per aquest ordre.
- Senyals d'identificació i autenticació legal.
- Facilitació dels canvis en les transaccions petites.
- Emissions transitòries per la manca valors fraccionaris.
- Ús obligatori al terme municipal del municipi emissor.
- Emissions majoritàriament de l'any 1937, en plena Guerra Civil.
- Termini per al bescanvi o venciment.

El venciment dels bitllets no consta en tots els valors emesos sinó l'advertència, més freqüent, de reintegrar el seu import. El 2 de desembre el 1937 l'Ajuntament de Barcelona acordava emetre bitllets de 15 i 10 cèntims "davant l'absoluta desaparició de xavalla" (Turró). Molt abans del venciment, el 31 de desembre del 1939, ja s'havia ordenat la seva retirada i la guerra havia conclòs. També és freqüent la manca les signatures dels responsables de l'emissió junt al càrrec. Els ajuntaments que no van emetre paper moneda no va ser per manca de recursos o necessitat sinó perquè la funció dels bitllets de guerra va ser substituït da per paper moneda d'altres entitats emissores o fins i tot de municipis propers.

Jaume Benages i Olivé (1994) creu que els ajuntaments van ser intermediaris del Banc d'Espanya o de la Generalitat de Catalunya que els autoritzava fraccionar la seva moneda per necessitats del moment. Però resulta que els ajuntaments i organitzacions de treballadors que no compliren en principal requisit, que era fer un dipòsit d'igual valor a l'import de l'emissió, es van convertir en autèntics ens emissors, alguns dels quals sense pretendre-ho i altres amb aquesta intenció.

Cayón i Castán (1976) han publicat el concepte "monedes de necessitat" per referir-se principalment a les encunyacions motivades per guerres i setges de quan calia diner i no se'n tenia i que ajudaren a resoldre situacions històriques; creuen que no hi ha peces més interessants. (Els motius d'encunyació de la pesseta al Quadre resum.) Aquestes consideracions són vàlides per a les emissions de la Guerra Civil.

López (1983) empra el terme "emissions de necessitat", per referir-se a la manca de moneda fraccionària per tornar el canvi durant la guerra del 1936 al 1939. Aledón (1997), per al mateix conflicte, prefereix "encunyacions d'emergència" per justificar l'emissió "incontrolada" de vals, bons i monedes de gairebé tots els valors. La designació "emissions de guerra" o bé "bitllets de guerra" pot incloure tots els signes monetaris emessos per motiu d'un conflicte bèl·lic.

Les emissions de paper local

Les emissions locals de cooperatives i sindicats de treballadors i els vals de canvi no complien les característiques descrites per a les emissions municipals, excepte la facilitació del canvi, és a dir, el petit comerç i la distribució de productes i serveis a la població. En aquestes emissions hi consta el valor i, sovint, la utilitat. Una selecció del gran nombre de bitllets de guerra a partir de Sisó i Domingo (1996) és prou exemplificadora:

Comitè pro-refugiats, CNT-UGT d'Alfés (Segrià)
Val per 1 pta. en queviures, 15 de juny del 1937

Ametlla de Merola (Colònia tèxtil. Puig-reig, Berguedà)
-Successors d'A. Serra Feliu. Empresa col·lectivitzada-
Val per 1 Pesseta
Únicament de Curs per la TENDA
Bitllet provisional

Sociedad de trabajadoras de la Tierra. UGT Bétera
(Camp de Túria, València)
Vale para afeitarse.
Vale para ir a Valencia y regresar.

Sindicato Campesino. Motril (Granada)
Vale por 0,5 pesetas de pescado. Agosto de 1936
Vale por una peseta comestible.
Vale por 4 y 2 raciones.

Unión de comerciantes. Onteniente
(Ontinyent, Vall d'Albaida, València)
Vale por 25 céntimos. Estos vales seran canjeables a la
vista, en sumas equivalentes a uno o más billetes de curso
legal. Seran recogidos a medida que aumente la cantidad de
moneda divisionaria en circulación.

Sindicat Agrícola EL BON PAGES
Reconeix el portador 1 pesseta
Unió de Rabassaires Rellinàs (Rellinars, Vallès Occidental)

Sindicat Agrícola i Cooperatiu de Rocafort de Bages
(Rocafort i el Pont de Vilomara, Bages)
Secció Caixa de Crèdit Local. Aquest Sindicat pagarà al
portador 0'50 pessetes essent valeder aquest resguard per
tot el territori del nostre terme local.
Tota infracció o adulteració serà severament punida.

Les emissions locals, a diferència de les municipals, sols tenien la supervisió de la mateixa entitat emissora, amb la garantia de la pròpia organització i la confiança, de grat o per força, dels usuaris i treballadors. Aquest tipus d'emissions resolien la paràlisi comercial, però alhora provocaven un comerç captiu del propi ens emissor. Amb l'extensió de les emissions municipals, aquest problema es reduí per ser paper moneda d'ús obligatori, bescanviables i disposar de garantia. Òbviament es podien bescanviar per altra paper si els interessats s'avenien.

L'esclat numismàtic no s'atura aquí. Les emissions de paper moneda van ser insuficients. A més a més dels ajuntaments, sindicats de treballadors i agrícoles, també emeteren valors les col·lectivitats de treballadors, cooperatives d'obrers i de consum, empreses col·lectivitzades, fàbriques, comerços, entitats i també ateneus, un partit polític, una caixa-mútua i batallons militars (Sisó, 1993). Aquestes emissions sovint eren senzillament tiquets, fitxes, bons o vals de compra, també en pessetes. Fàbriques, comerços i serveis van haver d'emetre vals de compra per tal que la pròpia activitat no quedés ofegada per manca de valor circulant, abans, durant i després de la Guerra Civil. Al Baix Camp, a partir de Turró (1982) i López (1983), s'han catalogat set sindicats agrícoles o de treballadors (Quadre IV) que van emetre signes monetaris de diferents valors:

Societat "La Unió"
Argentera
Val 5 Cts.

Societat Cooperativa
La Benefica
Duesaigües
Val 5 centims

Val 10 cèntims.
Sindicat de Treballadors de la Terra UGT-Maspujols

Sindicat Agrícola
Montbrí del Camp
10 centims

Sindicat i Cooperativa Popular Col·lectivitzada – C.N.T.
Montroig
Val 50 CTS.

Cooperativa – Popular – Obrera (Reus)
LA HUMANITAT
10 CENTIMS

Sindicat Agrícola
Selva del Camp
Val 10 Cts.
Sindicat Agrícola d'Acció - Obrers del Camp - Secció de
Compra i Venda - Selva del Camp

Al Baix camp les emissions municipals van ser més importants que les locals i vals de canvi, aquests últims centrats a Reus⁴⁰ i les emissions particulars de botiguers d'Almóster i Cambrils. Els ajuntaments de la comarca eren organismes on s'aglutinava el poder i que la influència dels sindicats agrícoles i de treballadors al Baix Camp va ser inferior. Les emissions de paper moneda es va fer majoritàriament des dels ajuntaments, encara que López ha catalogat més de 1.800 entitats catalanes de les quals una part considerable van fer emissions de guerra. És

⁴⁰ A esmentar les emissions dels Serveis de Gas Unificats i d'Electricitat: 50 cèntims, 1 i 2 pessetes en cadascun d'aquests dos serveis; l'Institut Pere Mata: 5, 10, 25, 50 cèntims i 1 pesseta; i el Camp d'Aviació: 1 pesseta.

possible que hi hagi moltes més emissions locals i vals de canvi desconeguts fins avui que no pas de municipals ja que aquestes van deixar més rastre.

El valor de les emissions de guerra

Les emissions municipals tenien la garantia dels bitllets de superior valor emesos pel Govern de la Generalitat, la República i tota la legalitat possible en temps de guerra i revolució. Això no evità que en alguns municipis es fessin unes primeres tirades de bitllets casolans, alguns manuscrits en denominacions i valors propis. Les emissions dels ajuntaments havien de ser fraccionàries i garantides per un dipòsit d'igual quantia a la pròpia caixa municipal o en una entitat financera. Aquestes emissions no podien ser financeres (per fer front a les inversions o despeses extraordinàries) sinó per facilitar el canvi i evitar el col·lapse en les transaccions a la menuda.

En referència a les emissions pròpies de la Generalitat de Catalunya, diversos autors (Turró, López i Benages) les qualifiquen d'un autèntic paper moneda nacional català; garantit pel propi tresor i amb cotització als mercats estrangers. Aquestes emissions, però, no van ser del tot sobiranes sinó que estaven subjectes a les ordres del Govern de la República. Segons Turró, els detractors de les emissions de la Generalitat creien que eren uns bitllets d'anar per casa, per això en deien "pijames". La creació d'un paper moneda nacional, amb valors d'1, 25, 50, 100, 500 i 1.000 pessetes, tot i existir-ne de prova, a la pràctica es reduí a l'esmentada emissió de bitllets de 10, 5 i 2,5 pessetes, cap moneda.

D'emissions metàl·liques se'n feren ben poques. A més del consistori d'Ibi (Alcoià) i l'emissió dels consells municipals de l'illa de Menorca, a Catalunya solament 7 municipis optaren per aquest suport, entre les quals Sarroca (Segrià) i Gratallops (Priorat) no són reconeguts per tots els catàlegs, potser per la simplicitat de les peces (incises, no pas encunyades). També van treure moneda cinc municipis de Sevilla, algun d'ells després d'acabar-se la guerra.⁴¹

Les causes que motivaren l'explosió generalitzada d'emissions monetàries durant la Guerra Civil són bàsicament dues. Durant el conflicte bèl·lic s'accentuà el dèficit de la massa monetària en circulació per la derivació del diner circulant cap a la inversió i indústria de guerra, l'acaparament de diners per la incertesa del futur,⁴² la fosa per obtenir divises amb què pagar els subministraments internacionals, l'ocultació de monedes amb valor propi i finalment per la inflació, les confiscacions, pèrdues i l'enviament de remeses al bàndol contrari, a l'estranger i cap a l'exili. Alguns d'aquests arguments ja s'han desgranat. En segon lloc, totes les institucions que s'atribuïren legalitat emeteren paper moneda per atendre la manca de valors fraccionaris. El domini o govern sobre un territori s'exerceix, entre altres competències, amb el control econòmic per fer front a les despeses, controlar les inversions i facilitar el comerç general.

El responsable de la política financera i monetària de la Generalitat va ser el conseller Primer i conseller de Finances, Josep Tarradellas i Joan, posteriorment president de la Generalitat de

⁴¹ Monedes pròpies encunyades a Barcelona corresponen a una altra època. Van ser les de la Unió Catalanista l'any 1900: 5 i 10 cèntims de bronze; 1 i 5 pessetes de plata; 20 i 100 d'or; les quals, segons López, no eren oficials ni tenien circulació ni acceptació obligatòria, tot i tenir el valor del metall noble. Segons alguns catàlegs, tan sols són encunyacions monetiformes. A diferència de les pessetes catalanes de la Guerra del Francès i de la primera carlinada, considerades de curs legal.

⁴² Un reflex de l'atresorament de monedes durant la guerra, es produí l'any 1999 a la Lonja de Reus on els diumenges s'hi troben quatre col·leccionistes en un pobre ambient i que sols aguanten els matexos comerciants. Un d'aquests, per animar la venda, assegurava que un client advocat li comprava duros de plata que se'ls guardava en una gerra, com si fos una guardiola. Aquell venedor, traspasat recentment, afirmava que no hi havia millor inversió que aquesta. No vaig preguntar-li els anys de l'advocat.

Catalunya. Ell mateix en el pròleg del llibre de Turró (*El paper moneda català...* 1982) explica com la *Llei municipal de Catalunya* regulava i enfortia l'autonomia administrativa (9 d'octubre del 1936) i financera (en la bateria de decrets, el gener del 1937) dels ajuntaments catalans. Això suposà abordar la desaparició de moneda fraccionària i possibles incidències sobre els ingressos. La Generalitat va permetre les emissions municipals dels Ajuntament per alleugerir la manca de circulat. Els ajuntaments, a més, van tenir menys ingressos i més despeses extraordinàries que la Generalitat va fer front. En el cas concret de les Borges del Camp, segons el registre de sortida de documents, per a la vigilància antiaèria del terme, l'ajut al refugiats de guerra i les inversions per pal·liar la desocupació, problemes que es repetiren en molts altres municipis catalans.

Calia un diner que no fugís de l'entorn més proper dels ciutadans. Les emissions tenien poc valor nominal i pretenien afavorir la distribució de productes de primera necessitat. Les emissions municipals es van fer majoritàriament sobre paper, per un cost més baix i facilitat d'impressió i d'emissió en front del metall. La majoria d'emissions de paper moneda dels ajuntaments van ser en pessetes o cèntims de curs obligatori als respectius municipis i autoritzades, la major part d'elles, per la Generalitat de Catalunya a tots els efectes.

Malgrat tot aquest paperam, durant la guerra i especialment a la postguerra aparegué el comerç per bescanvi. Si la situació monetària no permetia l'intercanvi de productes de primera necessitat es podia recórrer al comerç més primitiu: baratar un producte per un altre a partir de les respectives demandes o necessitats.⁴³ Havia poc circulat i es mercadejava d'amagat. Era l'època de l'estraperlo, el nom d'una rifa enganyosa, una ruleta trucada prohibida l'any 1934 per la Generalitat, que per a l'escriptor Xavier Amorós (1998) era sinònim d'operació fraudulenta i a la postguerra, de comerç il·legal. De fet també era sinònim d'un mercadeig a la menuda molt efectiu, sobretot a la postguerra. A les estacions de trens, al mateix vagó o per les finestres, els viatgers barataven productes. Per a col·leccionistes com en Maurici Sisó (epd), les estacions eren un lloc d'intercanvi de bitllets d'emissions locals (Sisó, 1993). Al cap dels anys, convertit en numismàtic, escriuria que aquests bitllets representaven "la supervivència dels usos quotidians en temps tràgics" i calcula que existeixen de 8.000 a 10.000 bitllets entre catalans i de la resta de la República, molts d'ells inèdits (Sisó i Domingo, 1996). Uns 3.400 de catalans inventariats per Turró (1982).

Antoni Turró creu que no s'ha valorat prou l'esforç dels ajuntaments i la Generalitat en un anys tan excepcionals. No és així. Bricall ha estudiat els aspectes econòmics i monetaris de la Guerra Civil i l'efectiu entramat institucional i legislatiu que impulsaren els Decrets de S'Agaró i les no menys efectives intervencions bancàries i de les delegacions d'Hisenda. Els mecanismes i les institucions financeres catalanes van rebre la consideració, innecessària, del nou règim polític. Els mecanismes de depreciació monetària no aportaren res desconegut, segons Bricall. El més interessant, potser, és que la pesseta de la República cotitzava el gener del 1937 al 66 % de la moneda corresponent de Burgos al mercat de París. El desembre del 1938 tan sols al 9 % respecte de la seva homòloga espanyola.⁴⁴ Els mercats financers internacionals s'havien

⁴³ Velarde (2000) esmenta, fins i tot, l'existència de mercats destinats a operacions de barata (intercanvi de productes sense diners). Actualment hi ha comunitats que practiquen de forma organitzada el comerç per bescanvi, sobretot de serveis, com a alternativa a l'ús de pessetes però amb un diner diferenciat, una unitat amb nom propi, bescanviable en pessetes si no es pot aportar la prestació personal.

⁴⁴ De 26'3 francs per 100 pessetes el juliol del 1938 a només 2'1 francs el febrer del 1939 (Velarde, 2000).

decantat pel nou règim des d'un bon començament. Juan Velarde (2000) constata com al món capitalista va sorgir la percepció d'una situació revolucionària anticapitalista republicana. El món financer espanyol, afirma, es posà inequívocament al bàndol nacional a partir del 18 de juliol del 1936.

El 15 de gener del 1939, les tropes franquistes entraven al Camp de Tarragona. El diner circulant emès pel Banc d'Espanya, per la República, per la Generalitat i per la majoria dels ajuntaments catalans (i de la resta de la República) va ser desplaçat en una primera instància per les emissions del Banc d'Espanya de Burgos i si això no era possible, substituït per emissions locals promogudes pel bàndol vencedor, algunes fetes per l'exèrcit victoriós, amb proclama inclosa, i les noves Juntes gestores amb les mateixes finalitats que qualsevol altra emissió: establir el nou ordre i facilitar les transaccions i el comerç.

Ejército Nacional-Arriba España

Junta Gestora Municipal

Vale por 0'50 ptas. para adquisición de artículos de primera necesidad, canjeables obligatoriamente al poseer los interesados la Moneda Nacional.

La Pobla de Segur (Pallars Jussà)

7 Abril 1938 II Año Triunfal

(En els bitllets de 15 cèntims hi consta la Junta Gestora Nacional, en comptes de Municipal.)

Els saldos bancaris i impositcions a termini de la zona republicana, posteriors al 18 de juliol del 1936, van ser bloquejats d'immediat. Algunes emissions de paper de guerra circularen fins després de l'acabament del conflicte, especialment serveis i comerços mantingueren els vals propis fins ben entrada la postguerra. La *Llei del desbloqueig* (7-XII-1939) significà la unificació monetària de la nova pesseta espanyola.⁴⁵ Després de la tempesta ve la calma. Segons Velarde (2000) totes les guerres acaben amb la pau i si el diner de la zona republicana hagués passat a valer zero, era segura la fallida de l'activitat econòmica i bancària. El 13 de març del 1942 s'unificaven els balanços dels dos banmcs emissors. La "guerra de les dues pessetes" havia acabat. Una altra qüestió és a quin cost econòmic, polític i humà

⁴⁵ Els trams de conversió del "desbloqueig" anaven del 90 % de les primeres emissions de guerra republicanes fins al 5 % del 1939.

El destí del monetari d'or i plata de les reserves

La periodista Maria Dolors Genovès demostra en un reportatge d'investigació emès per TV3 (*L'or de Moscou*, 1994) com es va traslladar i perdre el patrimoni numismàtic durant la guerra.

El 13 de setembre del 1936 el Govern constitucional de la República decidia el trasllat del 75 % de les reserves del Banc d'Espanya: 510 tones d'or i plata de les quals 100 eren amonedades, de Madrid a Cartagena. El dia 23 d'octubre sortien cap a Moscou per tenir-les en dipòsit i així allunyar-les de la guerra. Les reserves es van embarcar en direcció al port d'Odessa, al mar Negre, i arribaren a Moscou per ferrocarril dies després. Les reserves romandrien suposadament segures i es garantia a l'extingida URSS la liquidació al comptat del seu trasllat, custòdia i sobretot del pagament dels subministres de material de guerra, dels respectius instructors soviètics i fins i tot del seu retorn i enterrament en cas de mort, amb les pensions corresponents al grau militar. A l'arribar les reserves a Moscou, es van pesar i recomptar. Un cop enllestida l'operació, es van fondre les monedes per treure'n l'aliatge i convertir-les en divises. Al mateix temps es va fondre tot el valor numismàtic.

El 16 de febrer del 1939 no quedava ni un gram d'or (transformat en divises) a disposició de la República. El crèdit a compte pel valor de les reserves de plata i or havia finit. La guerra era a punt d'acabar. Una última remesa de material de guerra es va aturar per manca de garanties de pagament.

L'investigador Gerald Howson a "La cara oculta de la Guerra Civil" (article publicat en premsa el 1998, i títol homònim de l'estudi), afirma que les comissions i el material obsolet es van deduir a compte de l'or dipositat a Moscou. El major frau fet mai entre governs sobirans. I pel que fa al cas, un patrimoni numismàtic perdut per sempre.

L'historiador Angel Viñas també ha estudiat el destí de l'or. Els primers lliuraments corresponen al Banc de França i són del 24 de juliol del 1936 (a una setmana de l'inici de la guerra) i implicaren la pèrdua d'un quart de les reserves d'or amonedat. La sortida de la resta cap a Moscou suposaren 510 tones, 7.780 caixes en quatre vaixells, gairebé totes en monedes de 16 classes. Un cop es treure l'aliatge van resultar 460 tones de metall fi valorat en 518 milions de dòlars de l'època. Amb les divises es van adquirir carregaments d'armes, bones i dolentes. Nombroses ofertes es van quedar en el sedàs perquè eren imaginàries o fraudulentos. L'or de Moscou i no pas el de França, afirma Viñas, és el que va sospirar en diverses ocasions el nou règim polític durant la postguerra.

El 20 de gener del 1939, a punt de finalitzar la Guerra Civil, una llei de la *Jefatura del Estado* establia que totes les monedes de plata en circulació⁴⁶ quedaven privades de legalitat i els tenidors es veien obligats a canviar-les per bitllets del mateix valor nominal. Paper per plata en aquesta i moltes altres ordres i pròrrogues per al bescanvi de moneda del país i de la situada a l'estranger. Les monedes de plata havien passat per una economia de guerra i, tret de penúries, el monetari d'argent en mans particulars no es canvià i continuà atresorat o potser, amb el conflicte entremig, perdut per sempre.

⁴⁶ 50 cèntims, 1, 2 i 5 pessetes d'argent del decret del 1868 més la pesseta de plata de la República, la major part d'elles fora de circulació.

Duros de níquel, pessetes rosses i noves peces d'argent

El dia 1 d'abril del 1939 es va signar el "parte de la victoria", la mobilització de tropes al front s'havia acabat. S'imposava el nou règim polític. La Guerra Civil i la posterior dictadura del general Franco (1939-75), implicà un canvis econòmics i monetaris. El nou règim militar respectà la pesseta com a unitat monetària, refeu el sistema monetari i substituï tot el circulant. Com a mesura de xoc, des del 1940 s'encunyaren massivament les monedes de 5 i 10 cèntims d'alumini del genet amb llança i a partir del 1949, 50 cèntims (dos rals foradats). Però la innovació numismàtica més interessant no es produiria fins l'any 1949 i 1958 amb l'encunyació de duros, els primers des del 1899. La postguerra va fer que un duro continués sent un duro, una moneda apreciada, encara que no fos de plata.

El període 1936-1975 consta com a "Estado Español" en tots els catàlegs numismàtics consultats, excepte Aledón (1997), la mateixa denominació usada pel règim militar des de la guerra. Contràriament, la dictadura del general Primo de Rivera (1923-30) no van tenir cap transcendència a efectes numismàtics ja que tot el monetari correspon al decret del 1868 fins a Alfons XIII.

El període numismàtic del franquisme s'acabà l'any 1975 però la simbologia usada tingué continuïtat. Durant els primers set anys de la Monarquia Parlamentària. Es van encunyar vuit emissions d'1 pesseta de coure (1976-82) i la moneda de 100 pessetes de níquel (1976) amb tots els símbols del règim anterior: l'escut d'Espanya complet envoltat per una àguila imperial aureolada (extrets del monetari d'Isabel I de Castella i Ferran II de Catalunya-Aragó) amb l'afegit "UNA GRAN - DE LIBRE", corona comtal, el jou amb les fletxes (símbols dels esmentats monarques, emprats per la *Falange Española* el 1934 i el mateix règim militar el 1937) i la creu aspa de santa Eulàlia, del Requetè. També s'encunyaren 50 cèntims d'alumini (1976) amb el mateix encuny del 1966 en el revers: un brot d'oliver.

Els símbols propis de la monarquia dels Borbons reapareixen a les monedes de 5 i 50 pessetes junt amb els del règim precedent. Només a la moneda de 25 pessetes apareix la corona reial sense cap altra símbol anterior. Diversos catàlegs numismàtics distingeixen entre abans i després de l'any 1982 com a emissions de la "**M** coronada", any en què la casa de la moneda, adoptà la lletra **M** amb una corona reial a sobre, per identificar les encunyacions numismàtiques fetes o emeses a Madrid (també en el reculat l'any 1788) en substitució de l'estrella de sis puntes. Però el cert és que els símbols franquistes es van mantenir en les encunyacions de 5 i 50 pessetes del 1976 fins al 1984, també a la pesseta (1980-82) de la sèrie commemorativa del Mundial de Futbol. Fins i tot en una encunyació molt posterior, com el duro de níquel del 1989.

El monetari de curs legal del franquisme va tenir plena vigència en el nou règim democràtic fins l'1 de gener del 1997 (i encara prorrogat fins el mes d'abril). La retirada de les velles monedes amb símbols anteriors encara vigents es va fer esperar.⁴⁷ Els símbols franquistes, estrenats el 1937 en la moneda de 25 cèntims i consolidats el febrer del 1938 en el bitllet d'una pesseta, encara es podien contemplar al cap de 60 anys en diverses monedes 21 anys després de la mort del general Franco i haver-se iniciat l'anomenada transició política a la democràcia. Algunes

⁴⁷ Esmentar la retirada de les emissions de la pesseta rossa del 1944, 1947, 1953, 1963, 1966, 1975, 1980 i 1982, a Aledón (1997) qui exageradament qualifica de "caos" la pacífica convivència de fins a 53 monedes diferents de tan sols 8 valors (però amb el mateix mòdul o característiques en el cas de la unitat).

monedes van deixar de circular per la poca acceptació o excessiva grandària (2'5 pessetes del 1953 i el duro de níquel pur del 1949), per la successiva renovació d'emissions i altres monedes retirades per la pèrdua de valor (tots els cèntims de pesseta en comptabilitat l'any 1984 i en referència al circulant, desaparegueren definitivament les dues monedes de 50 cèntims del 1966 i 1975). Les monedes de 100 pessetes de plata (1966-70) de 800 mil·lèsimes de llei i 19 grams de pes, amb motiu del centenari de la pesseta, són les úniques que van perdre el valor alliberador l'any 1975, coincidint amb la mort del general Franco. Les úniques monedes d'or encunyades durant el règim van ser les 10, 20, 25 i 100 pessetes d'Alfons XII i XIII (1878 a 1897), reencunyacions oficials dels anys 1961 i 1962.

D'aquesta època destaca la unitat, la pesseta rossa o *rubia*, de coure-alumini (dissenyada a partir del dinar iugoslau i no pas de la pesseta de la República) de la qual es van encunyar vuit tipus diferents en 38 emissions, uns 4.500 milions de pessetes, d'unitats, des de l'any 1944 fins el 1982, quan ja s'encunyà sols amb alumini. A manca de dades de les darreres emissions, la *rubia* és un del tipus de moneda de pesseta més encunyada. La pesseta rossa agafà el relleu al duro d'argent, no pas com a moneda preuada sinó, a la fi, 75 anys després de la seva implantació, com a unitat monetària popular. El mot duro, però, mai no s'ha deixat d'usar com a sinònim de 5 pessetes sobretot per referir-se a les monedes de 100, 50 i 25 pessetes: 20, 10 i 5 duros respectivament. La pesseta rossa va circular durant 52 anys (18 menys que el duro de plata), des del 1944 fins al 1996.

L'any 1997 es van retirar de circulació totes les pessetes rosses i la resta del monetari de la monarquia amb símbols franquistes. A l'abandonar per segona vegada el metall característic (primer la plata i ara el coure), la unitat monetària es va reduir a una ínfima moneda d'alumini amb només mig gram de pes (se l'ha comparat amb el diàmetre d'una lletia). Aquesta pesseta, la més petita i desvalorada de totes les que s'han encunyat mai, fa honor a l'origen de la seva denominació (peceta: peça petita) i serà la moneda, la unitat, amb què s'acomiarà el vigent sistema monetari l'any 2002 (excepte encunyacions de darrera hora amb altres característiques). Adéu a la vella pesseta de 5 grams d'argent i antiga denominació catalana amb sis segles d'història.

Des de l'1 de gener del 1997 romanen en circulació les noves monedes d'1 i 5 pessetes (encunyades des del 1989) amb una considerable pèrdua de dimensió i pes, junt a les monedes de 10, 25, 50, 100, 200 i 500 pessetes (emeses des del 1983, 1990, 1990, 1982, 1990 i 1987 respectivament) totes amb la **M** coronada, sense símbols del règim precedent i amb dues característiques tècniques: la grandària és progressiva (en diàmetre i gruix) i el metall alternatiu (bronze-alumini i cuproníquel, excepte la unitat que és d'alumini). A partir del 1990 les monedes d'ús comú van ser encunyades amb diferents motius. Els Jocs Olímpics de Barcelona i l'Exposició Universal de Sevilla: dues peces de 25 pessetes, foradades, i dues de 50 per a tots dos esdeveniments. I Madrid Capital Europea de la Cultura: tres de 200 pessetes. Tot el monetari renovat fins al 2002. (Emissions de la Monarquia Parlamentària al Quadre V)

Incloure, finalment, tot un luxe numismàtic com és l'encunyació de monedes de plata de 2.000 pessetes de valor facial (argent de 925 mil·lèsimes i 18.2 grams de pes) distribuït des sense cap cost afegit, encunyacions especials sobre comanda a través de bancs i caixes. Paper per plata. Contràriament al que succeí durant la Guerra Civil quan va ser el paper (certificats i bitllets) que substituï el monetari d'argent fins a desaparèixer totalment de circulació. Les monedes de 2.000

pessetes són peces encunyades regularment des del 1994 amb motius diversos com l'assemblea del Fons Monetari Internacional-Banc Mundial el 1994, la presidència del Consell de la Unió Europea el 1995 (a la cimera de Madrid del mes de desembre del 1995 es batejà l'euro i es fixaren dates de presentació i encunyació), etc. Tot i que, estranyament, han estat emissions sense cap ressò popular, han servit per fomentar el col·leccionisme i la inversió en plata pel mateix preu de cost. Aquestes peces de 2.000 pessetes tenen data final de circulació per raó de la implantació de la futura moneda comuna, però el seu bescanvi per 12'02 euros difícilment es produirà. Un fet a afegir al llarg anecdotari de la pesseta.

Apunt de cloure aquest volum, s'han presentat les monedes de l'any 2001, les últimes del sistema monetari de la pesseta. Les peces de 100 i 2.000 pessetes són monedes "amb la mà al cul", és a dir, amb la figura de la matrona de la revolució del 1868 i els anys 1869-2001, el primer i l'últim d'encunyació amb aquest símbol. Aquestes dues monedes acomiadaran el curs legal de la pesseta amb una interessant transformació. L'any 1868 representà la sobirania monetària enfront del franc francès de la Unió Monetària Llatina i el 2002 la pèrdua de l'autonomia monetària davant de l'euro (de fet el 1999).

Per a aquelles persones que van conèixer els primers duros de la mà al cul, els més desitjats, ara es produirà un retrobament amb el monetari de la seva infància amb la última moneda de 2.000 pessetes d'argent, la més encertada.

III PART

** Any 1999. La Unió Europea inicia les transaccions en euros, la nova moneda comuna que substituirà la pesseta l'any 2002*

El naixement d'un nou sistema monetari: l'euro

El dia 2 de maig del 1998, els quinze països de la Unió Europea reunits a Brussel·les acordaven quins països formarien part de la Unió Econòmica i Monetària -UEM- i el calendari d'implantació de la nova moneda comuna. Des de l'1 de gener del 1999 l'euro ja és una moneda amb cotització oficial, els ciutadans dels països admesos a la UEM poden fer operacions en euros i el dia 1 de gener del 2002 començarà a circular en efectiu, en metàl·lic, junt a les respectives monedes nacionals. Al cap de dos mesos les monedes que formen part de l'euro, perdran el valor alliberador. L'euro es convertirà en l'única moneda de curs legal en els països membres de la UEM: Alemanya, Àustria, Bèlgica, Espanya, Finlàndia, França, Irlanda, Itàlia, Luxemburg, Països Baixos i Portugal. Més la incorporació de Grècia, l'1 de gener del 2001. Han refusat expressament formar part de l'euro: Dinamarca, el Regne Unit i Suècia.

Així doncs, la pesseta ja té data límit de circulació. Haurà estat la unitat monetària de l'Estat durant 133 anys, 4 mesos i 10 dies. A Catalunya, moneda d'encunyació pròpia 60 anys abans. La pesseta actual, filla d'una revolució, haurà sobreviscut a dictadures, monarquies, repúbliques, guerres colonials i carlines, una Guerra Civil, governs de tots colors i múltiples emissions locals i a l'estranger. El sistema monetari de la pesseta també haurà passat per tres situacions que l'han afectat en gran manera: la inflació⁴⁸, o elevació del nivell general de preus, sobretot si és desmesurada; la depreciació o disminució del valor d'una moneda quan no es pot devaluar i la devaluació o pèrdua de valor efectiu d'una moneda en front d'altres divises (Tamames i Gallego, 1996). Des de l'1 de gener del 1999, la pesseta té un canvi fix respecte a l'euro (166,386 pessetes per euro) i fluctua segons ho fa la moneda comuna respecte a aquelles que no en formen part.

La creació del sistema monetari de la pesseta, l'any 1868, s'ha d'entendre en el context dels acords internacionals de la Unió Monetària Llatina -UML- del 1865. El decret del 1868, defugia les obligacions de la UML perquè evitava formar-ne part, però qualificà la reforma del sistema d'absolutament imprescindible en un moment de canvi polític i econòmic. Només s'hi podria oposar, segons el ministre d'Hisenda en el decret del 1868, la dificultat i el cost de la mateixa transformació. No es formà part de la Unió per no perdre l'autonomia monetària i la recent estrenada sobirania nacional.⁴⁹

Els acords de la UML tenen una semblança amb la reforma monetària prevista pel Tractat de la Unió Europea del 1991 (Tractat de Maastricht) que implicà el naixement de l'euro el 1998. Les dues polítiques pretenen facilitar els intercanvis comercials entre els països membres. La UML, respectava la llibertat en política econòmica dels països associats. En canvi, la UEM agafa les polítiques monetàries dels països membres per convertir-les en una estratègia econòmica compartida. Les respectives monedes nacionals van deixar de cotitzar l'any 1999 i a la pràctica ja formen part de l'euro. Una moneda comuna i un sol mercat, cap a la futura unió política d'Europa.

⁴⁸ Aquest seria el gran problema de l'autarquia econòmica del franquisme que es va cloure amb el Pla d'Estabilització del 1959. El dòlar passà a cotitzar de prop de 7 pessetes a 60.

⁴⁹ Per tant, és un excés qualificar la pesseta d' "un franco con diferente nombre" (Anes i de Fernández, citat per Jiménez-2000) tot i "ajustar-se al mil·límetre" en pes i llei a la unitat de compte de la UML.

Què es pot esperar de l'euro? El català Eugeni Domingo i Solans, catedràtic d'Hisenda pública i membre del Banc Central Europeu s'ho planteja en què se li pot demanar a l'euro.⁵⁰ El tractat de Maastricht, en l'article 2 i 105, esmenta l'estabilitat de preus, que és l'objectiu del Banc Central Europeu, base del creixement sostenible no inflacionista, el respecte al medi ambient, l'alt nivell d'ocupació i la protecció social. També s'ha de demanar a l'euro un paper internacional d'acord a la seva importància econòmica demogràfica i financera. En tercer lloc, Domingo lliga l'euro a un inseparable procés d'integració política, indestriable l'un sense l'altra, en una edificant metàfora: "L'euro és una biga mestra de la institucionalització del projecte polític europeu."

Si l'any 1868 hi va haver forts dubtes per integrar-se al projecte de fusió econòmica i monetària, ara s'hi formava part amb els ulls clucs en el sistema de Banc Centrals Europeus.

⁵⁰ "L'euro, una moneda per al segle XXI" Domingo (2000)

L'euro ben a prop

Els euros de Churriana (1998), nom del municipi de Màlaga on es van distribuir proves de la futura moneda comuna, enceten la denominació geogràfica popular de la moneda comuna. La primavera de l'any 2000 es van posar en circulació euros de prova a Sitges, estranyament amb poc èxit i participació.

El revers comú dels euros és obra de l'informàtic belga Luc Luyck, elegit entre 35 propostes, i de diversos gravadors per l'anvers (sic). El seu símbol és la lletra E barrada: €. La sigla, E, i l'abreviatura internacional EUR (ISO 4217). Des del 1999 ja s'usen euros, però solament com a unitat de compte, és a dir, comprar i vendre amb un diner virtual, amb targetes o documents, perquè la circulació de monedes i bitllets legalment de mà en mà, no es produirà fins l'1 de gener del 2002.

Caldrà conèixer l'euro abans que no comenci a circular, saber com afectarà a usuaris i empreses i quins avantatges i inconvenients que implicarà. La més important serà la combinació de tres efectes: la lliure circulació de capitals, de treballadors i de serveis, amb la nova moneda comuna. S'ha dit en programes divulgatius de televisió que l'euro implicarà una "adaptació mental", és a dir, conèixer el valor de l'euro per sí mateix, en relació a preus, tarifes, salaris, etc. i no pas en relació a la pesseta o cap altra moneda-euro, ja que el camí de la substitució monetària és irreversible. El símptoma més clar de manca d'adaptació a l'euro serà el dur permanentment una calculadora o bé preguntar sistemàticament quantes pessetes són.

En els 12 països-euro hi haurà una doble circulació monetària: la moneda pròpia de cada estat i l'euro com a moneda comuna. A distingir les unitats o euros bimetàl·lics (on es representa la Unió Europea unida, sense fronteres) de les fraccions o cèntims d'euro unimetàl·lics (amb una representació d'Europa separada per fronteres). La moneda comuna estarà dividida en cèntims, com la pesseta fins 1984. Hom creu que l'euro neix com a moneda forta i amb vocació de reserva mundial competint amb el dòlar. S'espera que l'euro sigui acceptat arreu del món, inclosos els tres països de la Unió Europea que avui no formen part de la UEM (Dinamarca, el Regne Unit i Suècia). També s'incorporaran a l'euro altres països europeus quan s'equiparin les seves estructures econòmiques i polítiques a les dels socis comunitaris i s'accepti el seu ingrés.

La propera nit de cap d'any, el 31 de desembre del 2001, tothom que se'n vagi de revetlla haurà d'abonar l'import de les despeses que faci, en pessetes. A partir de mitjanit, si es vol ser respectuós amb els terminis, per primer cop i pel mateix preu però en euros, es podrà pagar amb la nova moneda en efectiu. El cambrer tindrà l'obligació d'admetre-la. Si es liquida amb pessetes i el cambrer torna el canvi amb euros i cèntims d'euro, el client estarà obligat a acceptar-los. De fet aquest comentari és una recreació de les primeres hores de circulació de la nova moneda comuna en metàl·lic. A la pràctica, l'ús generalitzat i forçós de l'euro no es produirà fins que la pesseta perdi el valor alliberador dos mesos després, ja que abans tothom es voldrà desprendre d'una moneda amb un curt termini de circulació legal. A més, es demanarà al comerç que no torni el canvi en pessetes, per facilitar la substitució de la pesseta per l'euro.

Fent un joc de paraules: compte amb el canvi de moneda i el canvi del compte; perquè a partir de l'1 de gener del 2002, l'arrodoniment de la conversió d'euros a pessetes i l'arrodoniment del cost del producte, no encobreixin una pujada de preus. El primer dia de circulació de l'euro es

podran tenir monedes i bitllets en mà si prèviament la distribució ha estat efectiva. El II Pla de Transició a l'Euro preveu distribuir, a partir del setembre del 2001, les noves monedes entre bancs i grans empreses. L'1 de desembre del 2001, els euros es distribuiran entre el petit comerç i l'hostalera. El més interessant per a usuaris i col·leccionistes és que a partir del 15 de desembre, segons l'esmentat Pla, es podrà adquirir en establiments bancaris un paquet anomenat *starter kit* o lot d'inici amb 43 monedes d'euro i cèntims d'euro, per un valor de 2.000 pessetes. Lots més grans destinats als professionals. Els bitllets d'euro seguiran un termini de distribució més curts. Si es compleixen les previsions, tothom podrà començar l'any 2002 amb euros a la mà.

Els problemes més corrents podran venir per la manca d'habitució a la nova moneda, sobretot per no saber si un preu en euros és adequat o excessiu o per l'etapa de convivència de pessetes i euros durant els dos primers mesos del 2002. A la pregunta que fa qualsevol comprador: "Quant val?", s'haurà de saber si el preu és en pessetes, en euros o en cèntims d'euro. Els productes a la venda hauran de conservar el preu en les dues monedes fins que la pesseta perdi valor alliberador el dia 1 de març del 2002. Més d'un comerç i entitat d'estalvi ens recordarà que hem d'escurar butxaques i moneders abans que la pesseta deixi de tenir curs legal. Caldrà recordar els terminis d'implantació de l'euro i els consells de les campanyes informatives. Si no s'agafa ben aviat el costum de pensar en euros, i no pas en pessetes, es produiran lamentables confusions del tot evitables.

Unces i duros d'argent

Quatre papers vells⁵¹ i la tradició oral familiar contenen que un avantpassat de les Borges del Camp era conegut per les unces per les quals es deia que anava coix. Mai no descavalcava de la seva euga al veure un xavo a terra. En canvi, sí que baixava de la cavalle⁵²ria per arreplegar un fesol (mongeta seca). L'atribució del deficiència al pes les unces i el descavalcar per una llavor preuada, tant si és cert com pura llegenda, il·lustra molt clarament que sovint els diners només són un valor de canvi que el poden perdre.⁵³ Certament, l'economia real sovint es decanta més per les possibilitats de creixement d'una petita llavor, l'esforç del treball diari i constant, que no pas pel rendiment que es pugui treure d'uns diners que sovint es fan petits.

Unça d'or 1818

El Josep Roig i Bové anava coix perquè una bóta de vi li premsà un peu. També s'explica que era a causa d'un defecte físic de naixença. Entre els seus conveïns va ser conegut amb el descriptiu i numismàtic sobrenom del Coix de les Unces. Orfe de pare als sis anys i casat de ben jove, va prosperar amb el comerç del vi i altres productes agraris, sobretot avellanes. I no sols era capaç de descavalcar per arreplegar una bona llavor i menysvalorar xavalla. Assabentat de la presència de vaixells al port de Tarragona amb comerciants estrangers, potser anglesos, interessats a contractar el subministrament de vi, cavalcà una nit sencera fins als pobles del Priorat per comprar tot el vi que estès a la venda i l'endemà, o en els dies successius, fer els tractes en exclusiva amb els comerciants forans o, almenys, com a eficient subministrador.⁵⁴ L'anticipació en aquesta operació mercantil, i possiblement en moltes altres, li va suposar consolidar clients, proveïdors, serveis de transport en carro, tancar nous tractes i obrir nous mercats. A més, a la comarca del Priorat, l'any 1863 s'hi emparentà en matrimoni la seva filla, en un evident rerafons comercial.

El Josep Roig i Bové va néixer a les Borges del Camp l'any 1817. Va ser l'hereu de cal Vernis i engrandí el patrimoni familiar amb terres, propietats i negocis. L'any 1859 reformà la casa pairal de l'antic carrer de l'Església, junt al Replà (avui plaça de l'Església) amb una gran arcada de mig punt. Terratinent, industrial i comerciant emprenedor, disposava de magatzems a les Borges del Camp, Tarragona i Saragossa. S'han documentat relacions comercials a diferents pobles del Priorat, del Camp de Tarragona, a Barcelona i a París. Un cop enviudà el 6 de desembre del 1872 es va casar en segones núpcies el 5 de març del 1873, segons va escriure ell mateix. Tot i

⁵¹ "Llibre compost per Jph Roig y Cubells, 1777-1786" és el primer full de memòries dels pocs que s'han conservat i que continuaren els seus successors fins a l'any 1992.

⁵² "Una caballeria mayor", documentada l'any 1862.

⁵³ La xavalla catalana (els quartos de coure encunyats des del 1808) fou retirada el 1852. Pere Veguer i Max Cahner. GEC, 1981. Un xavo equivalia a mig quarto.

⁵⁴ Quan ja estava redactat el d'aquest volum m'ha arribat a les mans el llibre *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus* de Joan Pijoan i Jaqués publicat el novembre del 2000. En aquest llibre es documenta l'existència d'una llarga tradició comercial exportadora de vi, aiguarent, avellanes i demés fruits del Priorat i del Camp de Tarragona, i constata la presència de comerciants anglesos. També fa referència a la Guerra Civil quan les avellanes es van convertir en un producte d'intercanvi: "l'estalvi més segur".

mantenir estrets vincles familiars i comercials a les Borges del Camp, es traslladà a viure a Tarragona, a prop del port, ciutat on va morir el 22 d'agost del 1887 als 69 anys d'edat.

Testimoni d'una època, va conèixer els primers dinou anys del vigent sistema monetari. Tant el Josep Roig i Bové com el seu jove comptable i escriptor, Jaume Solé i Borràs⁵⁵ (Les Borges del Camp, 1841-1924) es van esforçar per adaptar-se al nou sistema monetari. Possiblement ells, com altres comerciants i comptables, hagueren de posar molta atenció a l'hora de tancar negocis per raons monetàries comprensibles en els anys següents a la implantació de la pesseta i per l'arrelament d'antics usos i costums de pesos i mesures, però també per la inestabilitat política reflectida en emissions monetàries incorrectes, extemporànies, de sistemes monetaris anteriors i per les alteracions pròpies del mercat. Lamentablement no s'han conservat llibres de comptes dels primers anys de circulació de la pesseta. Els anteriors eren amb el sistema de lliures catalanes (una lliura = 20 sous i un sou = 12 diners) amb diferències de valor segons el territori. També amb rals de billó l'any 1852. L'any 1889, definitivament, en pessetes i cèntims de pesseta.

Amb la creació de l'actual sistema monetari l'any 1868, hom adoptà el duro de plata com una moneda solvent. La peça de 5 pessetes es convertí en l'alternativa a les dificultats d'implantació i desconfiança cap al nou sistema fiduciari basat en la unitat i no pas en el seu quintuple: una moneda amb el prestigi dels antics duros d'argent, ara en pessetes, que continuà la llarga tradició de les grans monedes de plata destinades a l'intercanvi comercial exterior. Segons Tamames, la moneda bàsica del sistema monetari del 1868 era la de 5 pessetes, el duro, de 25 grams de 900 mil·lèsimes. L'economista desestima la unitat i considera la moneda de 5 pessetes, com els 5 francs i les 5 lires, les monedes equivalents de la Unió Monetària Llatina.

Per les seves característiques de pes, valor i llei (i per conservar la denominació castissa) el duro de 5 pessetes va ser l'hereu dels 8 rals, *reales de a ocho, pesos fuertes, duros*, mantenint així la històrica consideració de l'argent castellà d'origen colonial. Alcover-Moll recull l'expressió "duros de dos Mons, 1784" on s'observa, al revers de la moneda, el planisferi terrestre representat per dues esferes amb corona reial fitades per dues columnes. Aquest duro és la moneda de 8 rals d'argent del rei Carles III d'Espanya, encunyades entre 1759 i 1772 a les millors seques d'ultramar: Mèxic, Lima, Potosí, etc. També recull l'expressió "duros nous", que indica posterioritat d'encunyacions amb aquesta denominació.

⁵⁵ Igualment avantpassat familiar, recordat pels descendents com l'avi Solé.

Portada del “Llibre compost per Jph Roig y Cubells” (*) amb una excel·lent reproducció feta a mà de l’escut complet de la Monarquia hispànica de finals del segle XVI i tot el XVII. Potser per això s’ha conservat fins avui. Aquest emblema, tal com està dibuixat, es troba sobretot a les monedes castellanques encunyades a Segovia, especialment a les peces de 50 i de 8 rals (el duro de plata) i als 8 escuts (l’unça d’or) entre els anys 1586 i el 1699 (Castán i Cayón, 1976). Aquesta primera pàgina del llibre de memòries del Josep Roig i Cubells és una clara referència a les monedes d’època més preuades, molt més que les pessetes de dos rals del segle XVIII. Dues generacions després, el seu nét, Josep Roig i Bové (1817-1887) reprendria aquella vinculació al monetari de major valor quan a les Borges del Camp va ser conegut com el Coix de les Unces.

(*) Transcripció literal del primer full:

Pajes, de la vila de las Borjas del Camp de Tarragona ab lo qual se trobará algunas cosa jo Jph Roig y Cubells aure vist cassos y desenganys en mi i en altres auran pasat des del any 1777 fins y tant durará ma vida, tambe las morts de parents y alguns amichs y naixensas de mus fills y fillas y de mes novedads pasaran en ma casa.

Proseguiment de anys 1777

1778 – 1779 – 1780 – 1781

1782 – 1783 – 1784 1785 – 1786

Unces i durillos

Una emissió de monedes d'argent, amb les característiques de la vella mètrica dels rals, es va fer amb ocasió dels XXV Jocs Olímpics de Barcelona. Entre el 1990 i 1992 s'encunyaren quatre monedes en cada una de les quatre sèries commemoratives amb plata de 925 mil·lèsimes. Aquestes setze monedes olímpiques tenen les mides i mesures pròpies de l'antic duro d'argent: els vuit rals amb 27 grams, una unça de pes, i 40 mil·límetres de diàmetre.⁵⁶ El valor nominal, òbviament, no són els 8 rals, ni els 20 de billó, ni tampoc 5 pessetes sinó un inèdit valor facial de 2.000 pessetes.

Per la seva part, les monedes d'or commemoratives "Olimpiada Barcelona" (1990-92) i "Quinto Centenario" (1989-1992) es van encunyar amb l'antiga mètrica dels escuts i inclouen una moneda de llegenda: els 8 escuts, l'unça d'or, amb 27 grams, 38 mil·límetres de diàmetre i 999 mil·lèsimes de llei. La moneda de més valor facial, de 80.000 pessetes, del vigent sistema monetari que no s'hagi encunyat mai (a deu mesos per finalitzar la circulació de la pesseta).

L'última moneda de la sèrie àuria és el durillo, peça que correspon a l'oblidat i mai no encunyat duro d'or del sistema monetari del 1868. La moneda de 5 pessetes, que el 1868 havia de ser la més petita d'or (i la més gran d'argent) sols es va encunyar per a les sèries commemoratives del Quinto Centenario amb les característiques tècniques del mig escut: 1'68 grams, 15 mil·límetres de diàmetre i 999 mil·lèsimes de llei. El seu valor facial és de 5.000 pessetes.

Els duro d'argent (8 rals) i el duro d'or o durillo (mig escut) tal i com eren monedes d'un valor equivalent i actualment emissions commemoratives, estranya que no s'haguessin fet coincidir els respectius valors facials (2.000 i 5.000 pessetes). Totes aquestes emissions disposen de circulació amb plena legalitat, però, amb un preu de venda molt superior al nominal, no tenen circulació fiduciària efectiva. Són emissions extraordinàries que serveixen de suport econòmic i numismàtic a un esdeveniment de gran rellevància però mai a les necessitats de circulació monetària d'una economia.

En referència a la unça, aquesta s'ha usat com a denominació de moneda d'or i com a unitat de pes, la dotzeava part d'una lliura. A efectes monetaris la *unça troy* equival a 31'1 grams. Al Regne Unit es troba un paral·lelisme entre la lliura esterlina i la unça, és a dir, entre el pes d'una moneda i la seva denominació. En aquell país la unitat monetària s'anomena *pound*, lliura de pes, que correspon a la lliura esterlina o *sterling pound*. 1 kg = 2,2 *pounds*. El símbol és una L barrada i la sigla LBS.

⁵⁶ Bastant per damunt del duro del decret del 1868: 900 mil·lèsimes, 25 grams i 37 mil·límetres.

Euros i pessetes

Tots els nostres avantpassats van haver d'adaptar-se a un canvi de sistema monetari semblant al que forçosament es produirà a Europa l'any vinent, 2002: una unificació monetària obligatòria en una moneda comuna amb base decimal i dividida en cèntims. El mateix que va succeir l'any 1868 amb la pesseta, però actualment amb totes les facilitats d'implantació i informació (mitjans de comunicació, establiments financers, informatització de dades, diner electrònic, calculadores, etc.) i, sobretot, per una estesa cultura del comprar i vendre quotidià cosa que fa 130 anys era poc coneguda o tenia un abast molt limitat.

Potser ningú no es sorprèn quan en els pagaments fraccionaris en efectiu es desestima una pesseta per part del venedor o del comprador, senzillament perquè ningú de les dues parts, comprador o venedor, no en té habitualment o no es preocupa de tenir-ne. Ningú no s'estranya que alguns productes de consum diari tenen els preus arrodonits al 5 o al 0. Quan arribi la moneda comuna, menysprearem un euro-cèntim? Ens ajupirem per recollir una moneda de 2 euro-cèntims? A partir de quin valor pagarà la pena tocar el paviment amb els dits? Quin tintineig faran les noves monedes al caure a terra? Recuperarem el so perdut de la pesseta rossa i el duro de níquel en les darreres encunyacions d'alumini i aliatge? A partir del 2002 s'haurà de sortir de dubtes abans d'aturar el nostre camí per arreplegar una moneda.

Sense entrar en aspectes jurídics o de legalitat, hi ha qui creu que amb un canvi fix respecte a l'euro, la pesseta és una moneda virtual, que són euros disfressats de pessetes. Si s'accepta aquesta eloqüent consideració, tres anys abans de desaparèixer, la pesseta hauria tornat als seus orígens més remots. Des de l'any 1999, la pesseta és la denominació local espanyola de l'euro, tal i com va ocórrer l'any 1707, quan es consolidaria la denominació local catalana de les peces de dos rals, encunyats a Barcelona i anomenades pessetes.

El dia 1 de març del 2002, la pesseta i la resta de monedes dels països euro deixaran de tenir curs legal.⁵⁷ Alguns països membres, no s'esperaran la data límit i faran la substitució definitiva abans d'acabar el termini. A les caixes dels comerços, apareixerà un cartell ben visible que advertirà "No s'accepten pessetes, marcs, lires... solament euros".

Quan la pesseta perdi circulació legal, només els col·leccionistes tindran pessetes, la resta seran retirades i foses. Es preveu que hi hagi una pròrroga, per canviar pessetes per euros al banc emissor, si és que encara en queden en circulació. Les que no es canviïn deixaran de tenir valor alliberador, però agafaran valor numismàtic. És convenient guardar-ne una mostra, si més no, per tenir-les i veure-les al cap dels anys. Encara s'és a temps d'arreplegar les actuals vuit monedes de pessetes en circulació encunyades en més de 50 emissions, a més de les encunyacions especials i les commemoratives en plata i or. Des de l'1 de gener del 2002 i durant sis mesos es mouran alhora per tot l'Estat, 27 valors de monedes i bitllets diferents de pessetes i euros:

- Monedes d'1, 5, 10, 25, 50, 100, 200 i 500 pessetes.
- Monedes d'1 i 2 euros.

⁵⁷ L'escut portuguès, el florí holandès, el franc belga, el franc francès, el franc luxemburguès, la lira italiana, la lliura irlandesa, el marc alemany, el marc finlandès, el xíling austríac i la incorporació a darrera hora de la dracma grega, junt a les respectives fraccions i múltiples.

- Monedes d'1, 2, 5, 10, 20 i 50 cèntims d'euro.
- Bitllets de 1.000, 2.000, 5.000 i 10.000 pessetes.
- Bitllets de 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 euros.

A més a més, s'ha d'afegir l'arribada dels euros que encunyarà cada país amb un anvers propi. Els col·leccionistes s'hauran d'acostumar a girar les monedes ja que hi haurà 96 peces d'euros amb més de 36 anversos diferents corresponent a la primera emissió dels 12 països membres de la UEM (Grècia inclòs). Itàlia encunyarà un anvers diferent per a cada una de les vuit monedes, en comptes de tres per a totes elles i, a més, encunyarà motius del Vaticà. França pot fer al mateix per a San Marino i Mònaco. S'espera que Andorra, al mig d'Europa, tingui un referent numismàtic a l'euro com també l'ha tingut als cèntims de pesseta. Una època de molta feina per al col·leccionisme numismàtic. Si la col·lecció de la pesseta és molt difícil de completar-la per la gran quantitat d'errors i les moltes emissions en plata i or, algunes ni tan sols reconegudes, la de l'euro també serà tot un repte pel gran nombre de països emissors. Per la seva part els set bitllets d'euro seran iguals per a tota l'euro-Europa i sols disposaran d'un petit espai per a la identificació del país emissor. No hi ha distinció clara entre anvers i revers dels bitllets i els motius elegits són punts per una cara i finestres per a l'altra, tots el motius en diferents estils arquitectònics i sense identificar la procedència o localització. Tots ells obra de l'austriac Robert Kalina.

En total seran, per ara, 16 monedes de pessetes i d'euros de curs legal i que conviuran durant dos mesos, més les altres 88 monedes d'euro dels països membres, bitllets a part. En una situació molt similar s'hi trobaran els 12 països-euro amb les respectives monedes nacionals. També és de preveure que la nova moneda agafi preferentment suport electrònic, informàtic o en document i no pas en efectiu, sobretot per a les transaccions d'import elevat.

En el cas de l'euro espanyol, per primera vegada no apareixerà el nom del rei junt a la seva efigie. Al llarg de

la història trobaríem molt poques monedes amb aquesta característica, per no dir cap. En canvi, la imatge de Cervantes, sí que portarà el nom de l'escriptor.⁵⁸ Tampoc no apareixerà la flor de lis dels Borbons ni l'escut d'Espanya. D'aquesta caiguda de símbols, semblant a altres països membres i també a la llunyana creació de la pesseta, el 1868, se salvarà una corona reial gràcies a que, junt amb la lletra **M**, és l'identificatiu de la seca de Madrid des del 1982. Aquestes supressions aniran en benefici dels símbols de la Unió Europea: dotze estrelles de 5 puntes dels dotze països de la Unió Europea quan es va aprovar. De la sobirania dels règims polítics, cap a la sobirania de la Unió d'Europa. La substitució de símbols serà definitiva en el futur.

Cèntims

de pesseta
1906

d'euro
1998

Un comentari sobre la moneda fraccionària: oficialment la fracció d'euro s'anomena "cent", denominació comuna (euro cent). Altres noms amb què es podrà conèixer popularment són: centaús d'euro, de regust colonial i centèsims d'euro, la centèsima part. Però, amb tota probabilitat la denominació més usada serà cèntims d'euro, per la tradició d'anomenar així les fraccions de la pesseta, fins i tot més enllà del 1984, quan es van suprimir, i per l'arrelament a la parla. "Tenir cèntims" és sinònim de tenir diners, monedes, *calerons*. Ara, amb la nova moneda, revifarà aquest significat. També es podrà observar si l'expressió "tenir euros" es converteix en sinònim de riquesa i prosperitat, o com a sinònim de ciutadania europea, tal i com es pretén. I veure si locucions com "salut i pessetes", o "canviar la pesseta" per perbocar, quedaran fixades en la llengua en una expressió popular més o potser s'aniran perdent a canvi d'expressions noves i comunes amb l'euro com a protagonista. Per als nadons, sense canvis: "Ralet, ralet, para dineret". En la parla del català oriental, la nova moneda es pronuncia "éuru".

⁵⁸ Aquesta imatge va substituir la de Picasso a darrera hora, només tres dies abans de la presentació oficial.

La Unió Europea i l'euro

Amb motiu de les importants decisions que a nivell europeus es van adoptar, l'any 1992 i 1999, i el ressò que tingueren en els mitjans de comunicació, a les Borges del Camp es van fer dues conferències on s'explicaren els detalls. El 1992 començà l'aplicació del tractat Maastricht el qual ha de guiar el procés d'unió econòmica d'Europa. El 1999 s'establí quines monedes formarien part l'euro, entre elles la pesseta, i sobretot a quin canvi: el valor de l'euro en cada una de les monedes que en formarien part. Són dues xerrades prou interessants que per raons diferents es disposa d'un resum i que des d'una perspectiva divulgativa completen aquest estudi.

Dins del marc de les IX Jornades Culturals, el 23 d'octubre del 1992 a la sala d'actes de l'Ajuntament, el professor i màster en dret comunitari, Josep Pons i Benajan, explicava als assistents els últims acords comunitaris amb el títol: "Què vol dir ser europeus? Què significa el tractat de Maastricht?"

Els dotze països membres de la Comunitat Econòmica Europea -CEE- signaven l'11 de desembre del 1991 el tractat de Maastricht. Neixia la Unió Econòmica i Monetària -UEM- a la ciutat homònima holandesa de Maastricht. L'Europa comunitària tenia en aquell moment 12 fronteres i 12 polítiques econòmiques, en clar desavantatge davant dels Estats Units i Japó. El Pla de Convergència amb Europa exigia als 12 països:

- Dos anys amb una oscil·lació monetària menor o igual al 2.25 %
- Inflació no superior a la mitjana dels tres països que la tinguin més baixa.
- Tipus d'interès no superior en dos punts a la mitjana dels tres països que el tinguin més baix.
- Dèficit públic no superior al 3 % del PIB.
- Deute públic no superior al 60 % del PIB.

El pla de convergència significava unificar les diferents polítiques econòmiques i convertir l'economia europea més competitiva a nivell mundial. Si l'any 1997 ja hi havia set països que complissin totes aquestes condicions, ja podrien tenir opcionalment el mateix banc central i moneda única, l'ecu (denominat euro des del 1994). L'any 1999 tots per força (si es complien els requisits i lliurement s'acceptaven ingressar a la UEM, i que tres països refusarien).

La Comunitat Econòmica Europea passava a dir-se Unió Europea pel model federal que adoptava tot i que d'estructura política a Maastricht no hi ha res. Des de l'1 de gener del 1993, ja hi hauria lliure circulació de persones, serveis i mercaderies (tractat de Shenguen). Es creaven els fons de cohesió per invertir en infraestructures als països pobres, entre ells Espanya (i en menor mesura a Catalunya). En política exterior seria més difícil arribar a un consens. La defensa comuna, UEO, és a l'ombra de l'OTAN (a la guerra de Bòsnia -1999- hi van intervenir exèrcits europeus sota pavelló de l'OTAN). Es crearà una europolicia, que ja funciona per reprimir el narcotràfic. També es promou la ciutadania europea per poder ser elector i candidat en les eleccions municipals dels Ajuntament de la UE i al Parlament Europeu (cosa que ha provocat canvis legislatius i reformes constitucionals). Els municipis i regions autònomes formarien part del Comitè de les Regions.

Les anomenades pors de Maastricht són les reticències dels Estats a cedir competències (que és sobirania) en favor de Brussel·les, la capital, contrarestat pel principi de subsidiarietat: allò que

pot fer una administració més propera al ciutadà no cal que ho faci una de més llunyana o superior.

L'orador va concloure que la Unió Europea és conseqüència del tractat de Roma del 1957 i que les perspectives són bones. Veure el futur europeu amb optimisme és veure amb optimisme l'economia, ja que aquesta ha de ser el principal motor d'un futur comú.

De l'euro al dòlar

La segona conferència que s'ha esmentat va ser una iniciativa de diverses institucions i d'empreses. El dia 5 de febrer del 1999 es feia a la Sala Parroquial una "Sessió informativa sobre l'Euro" a càrrec del sr. Francisco de Quinto Zumàrraga. El conferenciant, advocat, economista, membre de la Comissió Europea i segons *La Vanguardia* del diumenge següent (7-II-1999) expert en comerç exterior i membre de la societat MQM amb inversions a Àsia i Iberoamèrica, teoritzà sobre política econòmica i l'euro.

La nova moneda, l'euro, és fruit d'un canvi d'estratègia. Un cop fracassats els intents d'unir Europa per la via de la creació d'imperis (romà, carolingi) o per les armes en les dues guerres mundials, els acords econòmics han de ser previs als polítics per fer una unió política.

L'orador va sorprendre amb una hipotètica assimilació euro-dòlar (semblant al festeig euro-dòlar als Estats Units d'Amèrica al segle XIX i euro-dòlars commemoratius encunyats el 1998). Aquesta prenatal fusió monetària entre l'euro i el dòlar, abans de conèixer l'euro en mà, controlaria el 80% del comerç mundial amb la garantia (o advertiment, s'entén) que en els països sota el paraigua econòmic del dòlar no sorgeixen enfrontaments bèl·lics. Afirmà que: "A on hi ha un Macdonalds no hi ha cap guerra" per il·lustrar que on hi ha inversions nord-americanes no hi ha enfrontaments armats oberts.

Aquesta visió econòmica del conferenciant s'oblida dels anomenats conflictes regionals, els règims totalitaris i les hostilitats ètniques i religioses per diferències de cultura. Tampoc no entrà en conceptes com l'Europa social i les repercussions sobre el medi ambient, les minories, les relacions internacionals, la immigració i el que ens és més proper, els salaris i els preus amb la nova moneda. Tampoc no va fer cap referència al paper que ha de jugar el Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial que són els que dirigeixen les grans polítiques econòmiques i monetàries. La globalització de l'economia és alguna cosa més que allò que proposà l'orador: "Beure's una *Coca-Cola* al Tibet i pagar-la amb un dòlar".

La perspectiva d'un assessor econòmic internacional amb interessos i inversions per tot el món no ha de coincidir necessàriament amb la visió de l'economia i de la política, que tinguin els ciutadans sense responsabilitats econòmiques que vagin més enllà d'una empresa local o de l'entorn domèstic.

Les monedes i les persones

Un cop s'ha arribat fins on s'està: una moneda comuna, ciutadania europea, lliure circulació de capitals i treballadors, elector-candidat municipal i europeu, etc. això només és el principi del camí a fer en comú. La Unió Europea haurà d'encarar el disseny d'una estructura política, potser una confederació d'estats, amb més decisió que no pas fins ara i amb més atenció als problemes econòmics que es donen a Europa mateix i també a la resta del món.

L'any 1993, la publicació local *La Borja* publicava l'article "La pesseta" signat amb les inicials GMS on es fa una interessant reflexió: "Si bé els diners tenen un destí noble, no són suficients per a viure correctament. Tot ésser humà, tingui o no diners, té uns drets (...) des del moment del seu naixement". Si fa o no fa, com la Declaració Universal dels Drets Humans i es pregunta si "la crisi econòmica (del 1993) (...) no té l'origen en (...) la manca de valors morals que estem patint?"

Sigui en una denominació o en una altra, vist al llarg del temps, els diners tan sols són un mitjà. El destí l'hem de suggerir o trobar cadascú de nosaltres a partir d'ara amb una moneda comuna, un futur europeu compartit i una visió del món més humana.

QUADRES

Quadre I
Monedes del decret de creació de la pesseta (1868)

Rè- gim	Any	Cèntims de Pesseta						Unitats de Pesseta						
		Cu	Cu	Cu	Cu	Ag	Ag	Ag	Ag	Ag	Au	Au	Au	Au
		1	2	5	10	20	50	1	2	5	10	20	25	100
GP	1869					1	1	2	1	1				
	1870	1	1	1	1	1	1	1	1	1				1
AI	1871									1			2	2
IR	1873							GP	GP	AI				
RC	1873									1				
GS	1874								GP	AI				
EC	1874									2				
	1875			1	1		1			1				
	1885									1				
AXII	1875								GP	AI				
	1876							1		1			1	
	1877			1	1					1			1	
	1878	1	1	1	1					2	1		2	
	1879			1	1				1	1	1		1	
	1880						1						1	
	1881						1	1	1	1			2	
	1882							1	1	1			1	
	1883							1	1	1			1	
	1884							1	1	1			1	
	1885							1		1			1	
	1886						1	1		1			1	
1887									2					

GP.- Govern Provisional

AI.- Amadeu I

IR.- Primera República

RC.- Revolució Cantonal

GS.- Govern Serrano

EC.- Emissions Carlines

AXII.- Alfons XII

AXIII.- Alfons XIII

IIR.- Segona República

(Cu.- coure. Ag.- argent. Au.- Or.)

Quadre I (continuació)														
Monedes del decret de creació de la pesseta (1868)														
Rè- gim	Any	Cèntims de Pesseta						Unitats de Pesseta						
		Cu 1	Cu 2	Cu 5	Cu 10	Ag 20	Ag 50	Ag 1	Ag 2	Ag 5	Au 10	Au 20	Au 25	Au 100
AXIII	1888									1				
	1889						1	1	1	1		1		
	1890									2		1		
	1891							1	1	1				
	1892						1		1	2		1		
	1893								1			2		
	1894						1	1	1	1				
	1896						1	1		1				
	1897										1			1
	1898										1			
	1899								1		1		1	
	1900						1	1						
	1901								1					
	1902								1					
	1903								1					
	1904			1				1	1				1	
	1905			1					1	1				
	1906		2											
	1910							1						
	1911		1	1										
1912		1	1											
1913		1												
1926							1							
IIR	1934							1						
	Total	7	6	5	6	2	14	23	16	36	4	5	15	5

Monetari exclòs: els 25 cèntims (1925-1927) perquè no mantenen les característiques de la sèrie, el mig duro cantonal (10 *reales*, 1873) i les reencunyacions de la sèrie d'or alfonsines (1961 i 1962) fabricades durant el franquisme i totes les monedes equivalents en *pesos*. Òbviament tampoc es consideren dues monedes que tot i que estava previst, no es van encunyar mai, les 5 i 50 pessetes d'or.

Monetari inclòs: les nombroses peces àuries de 25 pessetes no previstes en el decret de creació, el duro cantonal, les emissions carlines entre 1874 i 1885 i la pesseta d'argent de la segona República, per respondre totes elles a les característiques del decret del 1868.

El monetari de coure (1, 2, 5 i 10 cèntims) del tipus 1870 es van encunyar cada any fins 1876 (Aledón, 1997) tot i que en totes elles només hi consta el primer any d'emissió. (Aquesta situació es resoldria introduint l'any a les estrelles de sis puntes.)

Elaboració pròpia a partir dels diversos catàlegs numismàtics esmentats a la bibliografia.

Quadre II									
Emissions de bitllets (B) i monedes (M) (1931-1975)									
Valor facial		República abans de la guerra 1931-1936		República després de la guerra 1936-1939		Banc d'Espanya a Burgos 1936-1939		Banc d'Espanya a Madrid 1940-1975	
		B	M	B	M	B	M	B	M
Cts.	5				1				4
	10				1		1		5
	25		2				1		
	50			1	2				19
Ptes.	1		1	1	1	3		7	30
	2			1		2			6
	5	1		4		3		7	22
	10	1		3		1			
	25	1		5		2		3	15
	50	2		4		2		2	13
	100	1		5		2		6	5
	500	2		1		2		6	
	1.000	*		1		2		8	
5.000			*						
Total		8	3	26	5	19	2	39	119
Índex		1'6	05	8'7	1'6	6'3	0'6	1'1	3'4

* Emissions que no van circular.

Índex: Nombre total d'emissions dividit pels anys del període.

No s'inclouen emissions municipals, les de la Generalitat de Catalunya ni els segells-moneda de la República.

Només es comptabilitzen emissions monetàries, no pas volum de diner que seria més correcte en un estudi econòmic.

Elaboració pròpia a partir de Hnos. Guerra (1997), Castán i Cayón (1979) i Vicenti (1978).

Quadre III
Valors i emissions municipals al Baix Camp (1937)

Ajuntaments o Consells Municipals	Cèntims					Pessetes		Emissions
	5	10	15	25	50	1	2	
L'Albiol				2		2		2
L'Aleixar								0
Alforja				1	3	3		3
Almoster				1	1	1		1
Arbolí								0
Els Arcs (Vinyols i ...)				1	1	1		1
L'Argentera					2	2		2
Les Borges del Camp				1	2	2		2
Botarell				1	2	3		3
Cambrils				1	1	1		1
Capafonts				1	1	1		1
Castellvell del Camp	1	1		2	2	2	1	2
Colldejou	1	1		1	1	1		2
Duesaigües					1	1	1	1
La Febró					1	1		1
Maspujols				1	1	1		1
Montbrió del Camp				1	2	3		4
Mont-roig del Camp				2	2	3		3
La Mussara								0
Prades				2	2	2		2
Pratdip				2		1		2
Reus				6	6	7		2
Riudecanyes				1	2	2	1	2
Riudecols		1	1	1	1	1	1	3
Riudoms					2	2		2
La Selva del Camp				2	4	3	3	3
Vandellòs				4	2	3		3
Vilanova d'Escornalbou		1		1	1	2	1	2
Vilaplana del Camp				1	2	2		2
Vinyols (i els Arcs)								0
Total	2	4	1	36	45	53	8	53

Cambrils: 2 i 1 ral, denominacions rectificades.
 Riudecols: 0'50 i 0'25 cèntims, valors rectificats.
 Vinyols i els Arcs: emissions per separat.

Elaboració pròpia a partir de Turró (1982) i López (1983).

Quadre IV
Valors i emissions locals al Baix Camp (1937)

Cooperatives o sindicats de treballadors	Cèntims					Pessetes				Emissions
	5	10	15	25	50	1	2	2'5	5	
Argentera: <i>Societat La Unió</i>	1	1								1
Duesaigües: <i>Cooperativa La Benèfica</i>	1	1	1							1
Maspujols: <i>Sindicats de Treballadors...</i>		1								1
Montbrió del Camp: <i>Sindicat Agrícola</i>	1	2								2
Mont-roig del Camp: <i>Sindicat i Cooperativa...</i>					1	1	1			1
Reus: <i>Cooperativa La Humanitat</i>	1	1		1				1	1	1
La Selva del Camp: <i>Sindicat Agrícola d'Acció</i>	1	1								1
Total	5	7	1	1	1	1	1	1	1	8

No s'inclouen les emissions del Serveis de Gas (50 cèntims, 1 i 2 pessetes), d'Electricitat (50 cèntims, 1 i 2 pessetes), l'Institut Pere Mata (5, 10, 25, 50 cèntims i 1 pesseta) i el Camp d'Aviació (1 pesseta), totes elles de Reus, per considerar-les d'ús intern.

Elaboració pròpia a partir de Turró (1982) i López (1983).

Quadre V Emissions de la Monarquia Parlamentària (1976-2001)

Característiques	Any	Cèntims	Unitats de pesseta									
		50	1	2	5	10	25	50	100	200	500	2.000
Símbols franquistes (1975)	1976	1	1		1		1	1	1			
	1977		1		1		1					
	1978		1		1		1	1				
	1979		1		1		1	1				
	1980		1		1		1	1				
Mundial futbol (1982)	1980	1	1		1		1	1	1			
	1981		1		1		1	1				
	1982		1		1		1	1				
M coronada (1982)	1982		1	1	1		1	1	1			
	1983		1		1	1	1	1	1			
	1984		1	1	1	1	1	1	1			
	1985		1			1			1			
	1986		1						1	1		
	1987		1							1	1	
	1988		1						1	1	1	
	1989		1		1				1		1	
	1990								1		1	
Disseny progressiu	1989		1		1							
	1990		1		1		2	2		1		
	1991		1		1		2			1		
	1992		1		1	1	2	2	1	2		
	1993		1		1	1	1	1	1	1	1	
	1994		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	1995		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	1996		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	1997		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	1998		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	1999		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	2000		1		1	1	1	1	1	1	1	1
	2001		1		1		1		1		1	1
Total		2	29	2	25	12	26	22	20	15	13	8

Monetari exclòs: les encunyacions il·legals d'or, plata i coure (1, 5, 25, 50 i 100 pessetes).

Monetari inclòs: les emissions de 2.000 pessetes de plata amb circulació pel mateix valor nominal.

L'estoig de les últimes pessetes en circulació continuarà les monedes encunyades l'any 2000 i 2001 sense incloure la peça de 2.000. L'any 2002 no s'encunaran monedes de pessetes per a la circulació.

Elaboració pròpia a partir del catàleg Hnos. Guerra (1997) i informació de la *Real Casa de la Moneda*, FNMT (març del 2001).

**Quadre resum
Evolució de la pesseta (1410-2002)**

Any	Abast	Suport	Unitat	Valors	Motiu
1410	Denominació genèrica: "pecetes"	Plata	Croat	(Peces menudes)	Inventari de béns
1707	Denominació específica: "pessetes"	Plata	2 rals (per a aquesta)	Peça de 2 rals fins a 50 rals	Guerra de Successió
1808	Unitat monetària Catalana	Plata	1 pesseta	1, 2'5, 5 i 20 pessetes	Guerra del Francès
1836	Unitat monetària catalana	Plata	1 pesseta	1 pesseta	Primera Guerra Carlina
1868	Unitat monetària espanyola	Or, plata i coure	1 pesseta dividida en 100 cèntims	100, 25, 20, 10, 5, 2, i 1 pesseta. 50, 20, 10, 5, 2 i 1 cèntims	Revolució de Setembre
1933	Unitat monetària espanyola	Plata, níquel	1 pesseta dividida en 100 cèntims	1 pesseta, 25 cèntims (més el monetari del 1868 i del 1936)	Segona República
1936	Unitat monetària catalana	Paper moneda (Generalitat)	1 pesseta dividida en 100 cèntims	10, 5 i 2'5 pessetes (Generalitat)	Guerra Civil
1937	Unitat monetària municipal	Paper moneda, metall, etc.	1 pesseta dividida en 100 cèntims, i altres	1 pesseta. 50 i 25 cèntims (els més freqüents)	Guerra Civil
1939-1975	Unitat monetària espanyola	Plata, aliatge i alumini	1 pesseta dividida en 100 cèntims	100, 50, 25, 5, 2'5 i 1 pesseta. 50, 25, 10 i 5 cèntims	Dictadura Franco (més les de guerra)
1976-1998	Unitat monetària espanyola	Plata, aliatge, i alumini	1 pesseta. Dividida en 100 cèntims fins 1984.	2.000, 500, 200, 100, 50, 25, 10, 5, 2 i 1 pesseta.(*). 50cèntims	Monarquia Parlamentària.
1999-2002 (fins 28-II)	Denominació monetària espanyola. Canvi fix amb l'euro	Plata, aliatge, i alumini	1 pesseta	2.000, 500, 200, 100, 50, 25, 10, 5, 2 i 1 pesseta.(*)	Integració econòmica i monetària
1-III-2002	Única unitat monetària europea (als països euro)	Aliatge	1 euro dividit en 100 cèntims	2 i 1 euro. 50, 20, 10, 5, 2 i 1 cèntims	La pesseta perd circulació legal

Monetari exclòs: emissions commemoratives en plata i or d'ecus, euros i pessetes (100, 200, 500, 1.000, 2.000, 5.000, 10.000, 20.000, 40.000, i 80.000 pessetes). No es contempen els bitllets, excepte les emissions de guerra de la Generalitat de Catalunya i dels ajuntaments. Elaboració pròpia a partir de la bibliografia consultada.

AGRAÏ MENTS

Una de les persones que va veure aquest volum relligat, a punt de presentar al **XII Premi Literari Sant Jordi 2001** de les Borges del Camp, em va preguntar si li havia dedicat molt de temps. No vaig dubtar a contestar que molts anys. Però em referia al meu interès per la història i la numismàtica. Les consultes, el redactat definitiu i les rellegides del text, m'ocupà prop d'un any. Sobretot remarcar que aquest volum, tal com s'ha escrit, és fruit de les aportacions de persones properes en diferents converses i a l'absoluta casualitat en la recerca de documents, alguns dels quals autèntiques troballes.

Un interès concret era escriure els relats familiars que tantes vegades he sentit explicar i que s'havien de recollir, abans que no s'oblidessin del tot. En concret, aquells records que la tradició familiar ha conservat dels avantpassats i que en aquest volum he relacionat amb els aspectes més econòmics, comercials i monetaris. Altres qüestions o temàtiques, ja recollides, resten per a una posterior elaboració i estudi.

L'argument definitiu i improrrogable que ha donat contingut a aquest redactat és la futura desaparició de la pesseta com a moneda de curs legal i la propera transformació dels hàbits monetaris i socials, cosa que s'ha vist acompanyada de diverses circumstàncies personals que s'exposen tot seguit en aquest apartat d'agraïments. La tradició econòmica i popular lligada a la pesseta, al rals, al duros, al paper moneda i a l'argent, de cop i volta a punt de passar pàgina. Una ocasió, des de la modesta aportació d'aquest volum, per a que es conservin definitivament.

En primer lloc recordar l'Anselm Piñol i Tost a qui vaig consultar sobre un avantpassat gairebé de llegenda, el Josep Roig i Bové, conegut a les Borges del Camp com el Coix de les Unces, besavi seu i de la meva àvia paterna, Teresa Piñol i Tost. El tiet Anselm i l'àvia Teresa, tots dos de cal Vernis (e.p.r.), desconeixien els documents que ara s'han recuperat i que haurien llegit amb passió.

En segon lloc esmentar l'àvia materna, Rosa Roig i Solé, de 91 anys, qui ha conservat una molt bona memòria de joventut i infantesa. Va tenir la sort i el privilegi de tenir com a supervisor d'estudis primaris el seu avi matern, Jaume Solé i Borràs, jove comptable i empleat fidel del Josep Roig i Bové.

Els duros de "la mà al cul" van ser les primeres monedes de cinc pessetes d'argent del vigent sistema monetari. Els duros de plata van ser unes peces prou conegudes i apreciades per a que tota la gent amb qui he conversat me'n parlessin com d'una moneda que donava distinció i enteresa al seu posseïdor. La realitat i llegenda dels duros d'argent és molt anterior a l'actual sistema monetari de la pesseta i es reforçà amb el decret de creació del 1868.

Els duros, la moneda d'argent de cinc pessetes, són unes extraordinàries peces numismàtiques que estigueren a l'abast del poble i que han arribat fins avui perfectament documentades, distribuïdes i reconegudes. No és per emfatitzar gratuïtament sinó que és un fet històric contrastat bastit a partir de diverses circumstàncies polítiques, econòmiques i monetàries. Fins i tot com a punt culminant d'aquesta història monetària del duro i el metall blanc s'ha emprat l'encuny d'argent de "la mà al cul" per a les últimes peces de 2.000 i 100 pessetes de l'any 2001.

El Sr. Canga de Reus és una d'aquelles persones que tot ho arreplega i col·lecciona, especialment programes de mà i unes carpetes amb documents vells ordenades per municipis. Assabentat casualment del meu interès per les coses de les Borges a través dels meus pares, i un cop es jubilà, manifestà la intenció de desfer-se'n. La posterior visita a casa seva, amb un intercanvi d'objectes de col·leccionisme, va ser absolutament fructífera. El primer dels sis documents que contenia la carpeta de les Borges del Camp i al qual la vista se m'hi va clavar només obrir-la, era un inventari notarial de béns del Josep Roig i Bové, el Coix de les Unces, fet amb ocasió de la seva mort el 1887. Trobar el testament a l'Arxiu Històric de Tarragona a partir de l'inventari de béns i l'ajuda de l'arxiver i antic company d'estudis, Josep Maria T. Grau i Pujol, i de la resta de personal, va ser immediat.

Fa uns anys, un trasllat de mobles a les golfes amb ocasió de la mort de l'àvia Teresa Piñol i Tost, va provocar que sota el calaix d'un gran armari mirall que devia pertànyer a la seva àvia Rosa Roig i Anguera, apareguessin quatre papers vells: un "llibre" incomplet de memòries del Josep Roig i Cubells de l'any 1777 amb una treballada portada dibuixada a mà. Tal com va aparèixer es va guardar en un lloc més adient.

Amb la represa de l'interès pels quatre papers vells, els que realment són, amb motiu d'escriure una nota necrològica del traspàs del tiet Anselm, s'observà que alguns dels paràgrafs, escrits a mà i sovint en primera persona, corresponen al Josep Roig i Bové, el Coix de les Unces, al pare d'aquest, Salvador Roig i Monté, al seu avi Josep Roig i Cubells i a la seva única filla Rosa Roig i Anguera, hereva de cal Vernis. Aquesta va anotar, de la seva lletra i en els mateixos papers vells, el funeral del seu pare a Tarragona, exèquies repetides a les Borges del Camp (no confondre-la, per la coincidència de noms, amb la Rosa Roig i Solé, sense cap relació de parentiu i que pertany a l'època actual). Poc després sol·licitaria, del seu pare, les últimes voluntats i l'esmentat inventari notarial de béns. La Rosa Roig i Anguera va ser mare de l'Esteve Piñol i Roig i àvia de la Rosa, la Teresa, la Maria de la Riera i l'Anselm Piñol i Tost, tots ells ja traspassats.

L'Anselm Piñol i Tost va ser, sense saber-ho, el continuador de les memòries dels avantpassats comuns. Una relació dels hereus de cal Vernis escrit per ell l'any 1992 s'ha de considerar, per la fidelitat temàtica, una continuació del "Llibre compost per Jph Roig y Cubells" amb què es clou el període 1777-1992. Amb motiu del seu traspàs l'any 2000 també s'elaborà l'ascendència de la casa pairal de cal Vernis: des del Salvador Roig, casat amb la Maria Cubells (pares del Josep Roig i Cubells, l'iniciador de les memòries familiars el 1777), fins a l'Anselm Piñol i Tost, l'últim hereu de cal Vernis.

En una recent tafanejada a les golfes de ca l'àvia amb calaixeres i tauletes de nit plenes de llibres, de velles llibretes escolars i de pols, va aparèixer un llibre de comptes del període 1888-1892 que va pertànyer al negoci familiar de l'època. En concret, aquest seria el primer llibre posterior a la mort del Josep Roig i Bové, per tant, de la seva filla i hereva. El llibre de comptes, que tampoc conserva totes les pàgines, amb ingressos i pagaments en efectiu i en pagarés, es una bona mostra de les relacions comercials amb diversos pobles del Priorat, del Camp de Tarragona, Barcelona i França.⁵⁹ També consta el preu de les transaccions de la verema, vins,

⁵⁹ Josep Escoda de la Figuera; Miquel Llorens i Josep Piñol i Serra del Lloà; Bautista Borràs de Marsà; Salvador Roig, Prudenci Sardà i Joan Piñol de les Borges del Camp; (...?) de Montbrió del Camp; Josep Bartomeu, Francesc

esperits, avellanes i avellanes en gra, i en menys proporció ametlles, garrofes, civada. S'esmenta el Banc de Valls i altres comerciants, pagesos, proveïdors i persones vinculades al negoci i per parentiu.⁶⁰

L'Amillament va ser un impost sobre els béns immobles elaborat o gestionat des dels ajuntaments. Un repàs al llibre corresponent a l'any 1862, conservat a l'Arxiu Municipal de les Borges del Camp, ve a confirmar l'extensa documentació notarial i autobiogràfica del Josep Roig i Bové, el Coix de les Unces, qui va viure la implantació del sistema monetari de la pesseta. Fins i tot ratifica un dels aspectes més anecdòtics que la tradició familiar ha conservat com és la tinença, almenys, d'una cavalcadura: "una cavalleria major".

Els papers antics que haurien completat aquest recull o que encara l'haurien documentat més, i que no s'han trobat fins avui, són els llibres de comptes corresponents a l'any 1868 i, sobretot, els fulls perduts del "llibre" de memòries del 1777. Tal com han anat les coses, no descarto que un dia o altra apareguin ni que sigui de la forma més inversemblant i inesperada. Ho celebraria! No hi ha cap llei o decret que reguli expressament les emissions de paper moneda dels ajuntaments catalans durant la Guerra Civil. Totes les referències consultades duen cap a la *Llei municipal de Catalunya* del 1936 i a la bateria de decrets de S'Agaró del 1937. El Pla Tarradellas, tal com es coneixen els decrets, es distribuïren en una *separatta* del Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. Aquests fulls de diari, rossos i enfosquits pel sol, estaven exposats al mercat d'antiguitats i llibres usats de les Peixateries Velles de Reus. Els reconegué a primer cop de vista i els adquirí d'immediat. La altres disposicions les vaig consultar directament al Diari Oficial de la Generalitat i a la *Gaceta de la República*, en els corresponents anys, gràcies a l'eficàcia del personal de l'Hemeroteca de Tarragona.

La resta de fonts bibliogràfiques són llibres propis, especialment *Crònica de Reus 1878-1873* que vaig comprar fa anys a la Borsa de Col·leccionisme de la Llotja de Reus entre els molts exemplars que hi havia a la venda. També consultes a diversos llibres alguns dels quals autèntics clàssics, com el *Paper moneda català*, gràcies a l'atenció dels funcionaris de la Biblioteca Pública de Tarragona. També, com no podia ser d'altra forma, consultes a les pàgines *web* de les persones que han penjat la seva afició a Internet, així com d'entitats.

Avui ja és molt difícil fer una col·lecció sencera d'emissions de bitllets de guerra d'un municipi, per gran que sigui i més encara si van ser emissions manuscrites de pobles petits, proves o de diferents valors nominals, de diverses entitats emissores, amb totes les variants possibles i, posats a demanar, en bon estat de conservació. El mercat prou que ha detectat l'escassetat

Bofill, Joan Borràs i "Esteve & Grau" de Reus; Jaume Anguera i Joan Huguet de Riudecols; Suecos (?), Peyrond, Gaspar Lloret i Joaquim Pujol de Tarragona; Sebastià Salvadó i "Salvadó hermanos" de Barcelona; Aug. Beaufort Mougner de Cette; Coucurte de París; F. Ariza & Cia. i Miró & Cia. sense determinar la localització. Algunes d'aquestes firmes hom les relaciona actualment al comerç de fruita seca i vins.

⁶⁰ Joan Abelló, Joaquim Estrems, Francesc i Josep Llorens, Mateu Sans, Francesc Boronat, Miquel i Josep Roig, Martí Borràs, Anton (?) Grau, Miquel Piñol, Josep Fumanal (?), Pau Gabriel, Joan Salvadó, Josep Ibáñez, Miquel Rius, Penfeld, Belair, Theodorich, Eudald Roca, Dolores Borràs i també R. Miralles com a transportista. Hom hi identifica membres directes de la família, persones de les Borges del Camp i noms vinculats als negocis i companyies esmentades, catalanes i estrangeres.

d'aquests efímers valors i el paper moneda s'ha posat pels núvols. El cert és que no es troben els documents monetaris que hom desitja col·leccionar. Al Baix Camp hi ha interès i costa trobar sèries completes. En canvi, les monedes d'argent encara són assequibles per als col·leccionistes excepte les peces escasses o errors d'encunyació. Hom espera que amb la pèrdua de curs legal de la pesseta el col·leccionisme revifi.

El Ramon Castro i Rubio, col·leccionista, bibliòfil i membre de l'*Asociación Numismática Española* de Barcelona, m'ha facilitat la consulta de catàlegs, publicacions numismàtiques especialitzades i ha fet una lectura prèvia, amb precisions, de la part del monetari antic. L'Enric Travesset i Camprubí ha fet alguns suggeriments lingüístics i de composició i l'Agustí Pàmies i Freixas ha donat el disseny informàtic al conjunt d'aquest volum.

A tot els esmentats, i a moltes altres persones amb qui he intercanviat comentaris breus, el meu agraïment. També a la "menció especial" del Jurat que, incomprensiblement, no ho notificà a l'autor en cap moment. La Regidoria de Cultura convocant ha publicat l'acta del Jurat i les obres premiades o mencionades a Internet (www.borges.altanet.org).

Finalment, agrair al Sr. Enric Agudé i Bruix, membre del Jurat, la intenció de dipositar el seu exemplar de "Rals, duros, cèntims i emissions municipals: de la pesseta a l'euro. El paper moneda emès a les Borges del Camp" a la futura Biblioteca Comarcal de Reus.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B.
(1979) *Diccionari català-valencià-balear*. Palma.

ALEDÓN, José María
(1997) *La peseta, catálogo básico. La moneda española desde 1868 y los billetes desde 1873*. València.

AMORÓS, Xavier
(1998) *Tomb de raval*. Barcelona, Empúries, 1998.

BENAGES i OLIVÉ, Jaume i altres
(1994) *Les monedes de Tarragona*. Tarragona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.

BORRÀS i TORRES, Santiago
(1993) "Anecdolari de les Borges del Camp 1936-1939" *La Borja* núm. 53, 54 i 55. Les Borges del Camp. (Menció especial al "Concurs Literari Sant Jordi" 1993)

BRICALL, Josep Maria
(1989) "La economia española (1936-1939)" a Tuñón de Lara, *La Guerra Civil española*. Barcelona, Labor.

de CAMPS i ARBOIX, Joaquim
(1985) *El Decret de Nova Planta*. Barcelona, Rafael Dalmau.

CARR, Raymond
(1979) *España 1808-1939*. Barcelona, Ariel.

CASTÁN, Carlos i CAYÓN, Juan R.
(1975) *Las monedas españolas desde los Reyes Católicos al Estado Español 1474-1976*. Madrid.
(1979) *Las monedas y billetes españoles 1868-1980*. Madrid.

COROMINAS, Joan (sic) i PASCUAL, José A.
(1984) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid, Gredos, 1984

COROMINES, Joan
(1990) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial.

CRUSAFONT, Miquel i BALAGUER, Anna M.
(1993) "¿Qué significa la palabra peseta?" *Gaceta Numismática*, núm. 111. Barcelona, Asociación Numismática Española, ANE.

DOMINGO SOLANS, Eugeni
(2000) "L'euro, una moneda per al segle XXI" a García i Serrano (directors) *Del ral a l'euro. Una història de la pesseta*. Barcelona. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, La Caixa.

FERIA PÉREZ, Rafael

(1999) *Història del dinero*. Barcelona, Lunwerg Editores.

de FONTECHA y SÁNCHEZ, Ramón

(1967) *La moneda española contemporánea*. Madrid.

G.M.S.

(1993) "La pesseta" *La Borja* núm. 52. Les Borges del Camp.

GENOVÈS, Maria Dolors

(1994) *L'or de Moscou*. Sant Joan Despí, Televisió de Catalunya.

GUERRA, Hnos.

(1996) *Catálogo de las monedas españolas desde Isabel II a Juan Carlos I 1833-1996. Billetes Carlos III a Juan Carlos I 1783-1996*. Edició 1997. Saragossa.

HOWSON, Gerald

(1998) "La cara oculta de la Guerra Civil". *El País* 27-IX-1998. Barcelona.

JIMÉNEZ JIMÉNEZ, Juan Carlos

(2000) "El naixement d'una moneda" a García i Serrano (directors) *Del ral a l'euro. Una història de la pesseta*. Barcelona. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, La Caixa.

LÓPEZ i LLUCH, Antoni

(1983) *Les monedes de les cooperatives catalanes 1850-1950*. Barcelona Autor-Editor.

OLLER i MORAGUES, Narcís

(1992) *L'Escanyapobres*. Barcelona, Edicions 62.

PALLEJA i VENDRELL, Ramon

(1935) *Crònica de Reus 1868-1873*. Reus, Llibreria Nacional i Estrangera.

SISÓ, Maurici

(1993) "Subasta numimática" 15-XII-1993. Barcelona. Aureo.

SISÓ, Teresa i DOMINGO, Eduard

(1996) "Colección de billetes locales de la Guerra Civil 1936-1939" 17-XII-1996. Barcelona, Aureo.

SOLÉ TURA, Jordi i AJA, Eliseo

(1983) *Constituciones y períodos constituyentes en España (1808-1936)*. Madrid, Siglo XXI.

TAMAMES, Ramón i GALLEGO, Santiago

(1996) *Diccionario de Economía y Finanzas*. Madrid. Alianza Editorial.

TURRÓ i MARTÍNEZ, Antoni

(1982) *El paper moneda català (i altres signes monetaris). Emissions de la guerra 1936-1939*. Barcelona, L'Avenç.

VICENTI, José A.

(1978) *Catálogo general de la moneda española. La Peseta. Unidad monetaria nacional 1868-1979*. Madrid, 1978

VELARDE FUERTES, Juan

(2000) "La guerra de les dues pessetes, 1936-1939" a García i Serrano (directors) *Del ral a l'euro. Una història de la pesseta*. Barcelona. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, La Caixa.

VILLAR, Pierre

(1979 i 1987) *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona, Edicions 62.

VIÑAS, Ángel (1989): "Los condicionantes internacionales" a Tuñón de Lara, *La Guerra Civil española*. Barcelona, Labor.

Diversos autors (1997) a "Crónica Numismática" Núm. 85. Madrid, Publiafinsa.

Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans, 1995.

Diccionario de la Lengua Castellana. Real Academia Española, 1884.

Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. 1970, 1984 i 1992.

Enciclopedia Universal Ilustrada. Espasa, 1921.

Gran Enciclopèdia Catalana. GEC. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 1981.

Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat dels països catalans. Barcelona. 1979

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary, of the English Language. 1994.

Indice progresivo de legislación 1930-1969. Madrid, Aranzadi.

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya: 1936, 1937, 1938.

Gaceta de la República: 1937, 1938.

<http://www.fuenterrebollo.com/historiapeseta.html>

<http://www.computerhuesca.es/~triky/historia/iniciohistoria.html>

<http://www.euro.meh.es>